

Plutarch, Om Pythias orakler eller Hvorfor Pythia ikke giver orakelsvar på vers i vore dage

Oversat med indledning om Plutarchs delfiske dialoger af Lene Andersen

Plutarch: verdensborger og lokalpatriot

Plutarch blev født i Chaironeia i Boiotien, sandsynligvis kort før eller efter 45 e.Kr., men det nøjagtige årstal er ikke kendt.¹ Nogle tidlige skrifter tyder på, at Plutarchs første uddannelse bestod i retorik,² men sin afgørende påvirkning fik Plutarch af platonikeren Ammonios, der stammede fra Ægypten, men levede og underviste i Athen.³ Den platoniske filosofi forbliver Plutarchs ståsted; han forholder sig positivt til stoikere og peripatetikere, men ikke til epikuræere, som det bl.a. fremgår af oversættelsen her. Athen fik således stor betydning for Plutarch, og han opnåede borgerskab der⁴, samtidig med at han til stadighed fastholdt sit borgerskab i Chaironeia, som han betragtede som sit egentlige hjem.

Plutarch rejste flittigt, ofte med officielle opgaver for sin hjemby. Særlig betydning havde hans rejser til og ophold i Italien og Rom, hvor han fik et betragteligt netværk af betydningsfulde personer, mange af dem også hans personlige venner. En af dem var L. Mestrius Florus, der hjalp ham til opnå romersk borgerskab, hvorfor Plutarch overtog hans gentilnavn som sit: L. Mestrius Plutarchus. Også i Rom havde han officielle

-
1. Flacelière (1962) 2: "vers l'an 46 après J.-C.". Jones (1971) 13 peger på begyndelsen af fyrrerne. Ziegler i *Der kleine Pauly*: "kurtz nach 45 n. Chr."
 2. Jones (1971) 14 med note 6.
 3. Denne Ammonios kendes kun gennem Plutarch, der livet igennem bevarer stor respekt og hengivenhed for ham. Plutarch indfører ham hyppigt som samtalepartner i værket *Quaestiones convivales*, *Bordsamtaler*. Eksempelvis foregår *Quaestiones convivales* 8,3 i Ammonios' hus; her fremgår det i øvrigt (720 c-d), at Ammonios har været valgt 3 gange som strateg, han må altså have nydt anseelse og tillid i Athen. I dialogen *De E apud Delphos*, *Om E i Delfi*, indfører Plutarch ham som en vigtig deltager, der får det sidste ord. Også i dialogen *De defectu oraculorum*, *Om oraklernes tilbagegang*, er han en af deltagerne.
 4. *Quaestiones convivales* 628 a nævner Plutarch, at han var blevet optaget i fylen Leontis (og altså havde fået athensk borgerskab).

pligter som repræsentant for sin hjemby og var desuden kendt som en værdifuld samtalepartner i filosofiske spørgsmål. Han nævner, at disse beskæftigelser lagde stort beslag på ham og var medvirkende til, at han ikke havde tid til at dyrke latin på et tilfredsstillende niveau.⁵

Omkring midten af halvfemserne synes Plutarchs rejsevirkksomhed uden for Grækenland at være ophørt. I vinteren 96/97 deltog han i Dionysosfesten i Athen;⁶ det er efter denne tid størstedelen af hans forfatterskab er blevet til, samtidig med, at han varetog mange officielle hverv. Chaironeia, som ligger i det allervestligste af Boiotien nær grænsen til Fokis, har geografisk let forbindelse til Delfi, den fjerde by, som kom til at spille en afgørende rolle i Plutarchs liv og virksomhed, og som han også opnåede borgerskab i. Han har været sit hjemlands repræsentant i det amfiktyoniske forbund,⁷ på et tidspunkt også dets præsident; han har været *agonothetes* (leder af de pythiske lege),⁸ og sidst, men ikke mindst, præst ved Apollonhelligdommen i Delfi.⁹ Plutarchs dødsår kendes ikke nøjagtigt, men er i hvert fald efter 120.¹⁰

På trods af Plutarchs udstrakte offentlige virksomhed er der ikke mange eksterne kilder til hans biografi; den bygger først og fremmest på interne oplysninger i det enorme forfatterskab, og disse er i regelen kortfattede og har sidebemærkningens karakter. Plutarch gør meget lidt ud af sine personlige oplevelser og sin position, og de spredte bemærkninger lader sig ikke samle til en egentlig levnedsskildring.

5. *Demosthenes* 2,2-3,2. Han anfører dette som forklaring på, at han i biografierne over Demosthenes og Cicero koncentrerer sig om deres politiske virksomhed og ikke vurderer dem som talere.

6. *Quaestiones convivales* 628 a. Jf. Note 4 og Jones (1971) 27.

7. Se note 135.

8. *An seni respublica gerenda sit, Om det er ønskeligt, at en ældre mand påtager sig offentlige hverv*, se især 785 c og 792 f. - Amfiktyoni: forbund af stater til varetagelse af en helligdom; bedst kendt er Det delfiske amfiktyoni – se også note 135.

9. *Quaestiones convivales* 700 e, hvor Plutarch nævner, at han har en syniereus, præstekollega.

10. Således Konrat Ziegler i *RE* og *Der kleine Pauly* s.v. Plutarchos. Flacelière (1962) 5: "Vers l'année 126".

Forfatterskab

Plutarch er trods sine rejser og omfattende virksomhed både privat og i offentlige tillidshverv en kolossalt produktiv forfatter. Det overleverede corpus omfatter ca. 130 værker, hvoraf nogle ganske få er uægte eller tvivlsomme; der er vidnesbyrd om yderligere mindst 100 tabte skrifter.

En særlig del af forfatterskabet udgøres af værker i Plutarchs specielle biografiform, "de parallelle levnedsbeskrivelser", hvor en grækers og en romers biografi stilles over for hinanden og derefter sammenlignes, eksempelvis Theseus og Romulus, Demosthenes og Cicero (det ville have glædet Cicero usigeligt). 46 biografier indgår i sådanne par, fire er enkeltbiografier.

Den øvrige del af forfatterskabet går traditionelt under den ikke særlig heldige samlebetegnelse *Moralia*, som var titlen på en middelalderlig samling. Emnerne er talrige: populærfilosofiske, sociale, psykologiske, religiøse, litterære, naturhistoriske. Formen er essays eller lidt længere afhandlinger. I en del tilfælde anvender Plutarch dialogformen, således i det her oversatte skrift.

Plutarchs interessesfære er altså omfattende, og han holder af at øse af sin viden og sin tankeverden. Det viser sig i en omstændelighed i fremstillingen, der medtager flest muligt overvejelser og gerne giver plads for digressioner.

Denne samme tilbøjelighed til at ville omfatte så mange komponenter som muligt gør sig også gældende på det stilistiske plan og resulterer ofte i lange, noget overlæsedede perioder. At dette ikke skyldes manglende omhu med sprogbehandlingen er dog tydeligt og understreges yderligere af Plutarchs brug af clausler og hans undvigelse af hiat,¹¹ der er så vidt gennemført, at den kan anvendes til vurdering af, om skrifter i corpus er ægte eller uægte.

Selvom Plutarch som nævnt er sparsommelig med kontante autobiografiske oplysninger, er han samtidig stærkt personligt til stede i sit forfatterskab; hans synspunkter og præferencer er man sjældent i tvivl om. I de korte essays møder man den alsidige folkeoplyser og ikke mindst folkeopdrageren, der gerne vil vise mennesker en filosofisk

11. Hiat > hiatus, "gab": sammenstød af vokaler, som står henholdsvis i slutningen af et ord og begyndelsen af det følgende, søges i regelen undgået i kunstprosa. (i poesi betragtes det som en grov fejl). Clausler > clausulae, "slutninger": faste rytmiske mønstre i slutningen af sætninger; hyppigt anvendt i kunstprosa.

baseret, bæredygtig vej i tilværelsen. I dialogerne er man sjældent i tvivl om, hvem der bedst repræsenterer Plutarchs meninger, i nogle tilfælde ligefrem er hans talerør.

De delfiske dialoger

De her omtalte tre dialoger udspiller sig i Delfi,¹² hvor Plutarch som nævnt var præst, og hovedemnerne for dem alle vedrører helligdommen, mest konkret i *Om E i Delfi*. I *Om oraklernes tilbagegang* behandles Delfis situation og betydning i nutiden. Det samme gælder, men med positivt fortegn *Om Pythias orakler*. Men Plutarch er ingen perieget. Helligdommen havde sine professionelle guider (der i *Om Pythias orakler* behandles hensynsfuldt, men med et anstrøg af nedladdenhed).

Helligdommen er på én gang den konkrete og åndelige baggrund for samtalerne. Det sete og de angivne emner befrugter hinanden og giver udgangspunkt for vidtspændende diskussioner og betragtninger af mange arter, almenfilosofiske, antikvariske, historiske og religiøse, som i omfang udgør store dele af teksten.

Om E i Delfi¹³

I denne dialog giver Plutarch indirekte, men umiskendeligt, sig selv til kende: Formen er en genfortælling, hvor forfatteren efter at have dediceret "mine pythiske samtaler" til Sarapion¹⁴ refererer en samtale, der fandt sted for år tilbage, da Nero var på besøg i Delfi.¹⁵ Drøftelsen gælder betydningen af bogstavet E. Velkendt er det, at der fandtes en række indskrifter på tempelmuren i Delfi, tilskrevet de såkaldte Syv vise, bl.a. "Kend dig selv" og "Intet til overmål". Men den omtalte udsmykning bestående af et E var gådefuldt dengang og er stadig ikke tilfredsstillende forklaret. Deltagerne i samtalen er:

12. En fjerde dialog *De sera numinis vindicta*, *Om guderne sene gengældelse*, *Moralia* 548 a-568 b udspiller sig også i Delfi, men lokaliteten er uden betydning i denne tekst, der rent religionsfilosofisk behandler teodicéspørgsmålet om guddommelig retfærdighed.

13. *De E apud Delphos: Moralia* 384 c-394 c. Hovedparten af dialogen er oversat af Chr. Gorm Tortzen i Wagner (1997) 117-45.

14. Deltager i dialogen *De Pythiae oraculis*, *Om Pythias orakler* = *Hvorfor Pythia ikke giver orakelsvar på vers i vore dage*. Stoiker, digter. En indskrift på Asklepieion i Athen er identificeret som et digt af ham. Det er på heksameter og handler om en samvittighedsfuld læges pligter og dyder. Derudover er intet af hans produktion bevaret. *Flacelière* (1951) 325-27.

15. 67 e.Kr.

Ammonios fra Athen¹⁶

Lamprias, Plutarchs broder

Theon, en ven af Plutarch, også deltager i dialogen *Hvorfor Pythia ikke giver orakelsvar på vers i vore dage*¹⁷

Eustrofos fra Athen

Nikandros, præst ved Apollonhelligdommen

Den talende er som sagt Plutarch selv, men han vender ikke tilbage ved dialogens afslutning; den ender med en replik af Ammonios.

Spørgsmålet om betydningen af E (repræsenterende både ϵ og $\epsilon\iota$) fremkalder en række løsningsforsøg:

E er det femte bogstav i det græske alfabet, og Lamprias lægger ud med en ide om, at der kun var fem og ikke, som det traditionelt siges, syv vise. E-et skulle være en tilkendegivelse fra de fem af, at *kun* de var berettigede til at høre til gruppen.

Præsten Nikandros afviser dette og hævder, at E, her = $\epsilon\iota$, udgør indledningen til menneskers spørgsmål til guden, enten i betydningen “om”, f.eks. “*om* det er nyttigt at gøre det eller det” eller i betydningen “hvis” = “hvis bare” = $\epsilon\iota$ γάρ.

Theon griber fat i betydningen “hvis”. Han fremhæver dette ords anvendelse som indledning til en syllogisme og tolker det sådan, at det betegner Apollons kærlighed til logikken, til sandheden.

Eustrofos vender tilbage til E i betydningen fem ($\piέντε$), idet han indrager forestillingen en “pempade”, et antal på fem, og anfører, at ordet for at tælle er $\piεμπαζειν$, hvilket viser femtallets betydning som et stort og magtfuldt tal.

Dette udløser en ni kapitler lang ekskurs af dialogens fortæller, Plutarch. Den omhandler femtallets hellighed og tilknytning til Apollon.

16. Se note 3.

17. *Theon* er et personnavn, der ofte forekommer i Plutarchs skrifter. Her i *Om E i Delfi* tilhører det med sikkerhed en virkelig person, der står Plutarch nær. Ligeså i *Quaestiones convivales* 620 a, hvor Plutarch omtaler: “Kraton, min svigersøn, og Theon, min ven”: Den modsatte yderlighed er brugen af navnene *Dion* og *Theon* som fællesnavne, $κοινὰ ὀνόματα$, der ifølge Plutarch anvendes som “eksempelnavne” især af filosoffer. I *De communibus notitiis adversus stoicos* 1058 e anvender Plutarch selv disse navne på denne måde. Langtfra alle forekomster af navnet Theon hører så entydigt til den ene eller anden kategori. Theon har en hovedrolle i *Om Pythias orakler* = *Hvorfor Pythia ikke giver orakelsvar på vers i vore dage*. Han er utvivlsomt Plutarchs talerør, men er (måske netop derfor) ikke tegnet med stærke personlige træk. Om opfattelsen af denne person, se yderligere s. 14.

Det sidste ord får Ammonios, der tolker E som $\epsilon\hat{i}$, "du er". Han griber tilbage til visdomsordet "Kend dig selv" og udlægger dette som Apollons tiltale til den, der søger hans orakel: "Kend dig selv som et dødeligt menneske". Ammonios tænker sig, at spørgeren fromt svarer guden: "*Du* er = "*Du* er den, der eksisterer", nemlig som guddommelig, evig. Det er hovedpunktet i Ammonios' fem kapitler lange afslutningsreplik, som får lov at stå uimodsagt.

Dialogen er den af de tre, der trods ordrige udredninger og egentlige ekskursioner holder sig tættest til sit angivne emne.

Om oraklernes tilbagegang¹⁸

Dialogens deltagere:

Lamprias, Plutachs bror, som både refererer og deltager i samtalen. Han er også deltager i dialogen *Om E i Delfi*.

Demetrios, en gæst, på vej fra Britannien hjem til Tarsos

Kleombrotos fra Sparta, en gæst på vej fra en rejse i Ægypten

Filosoffen Ammonios, også deltager i dialogen *Om E i Delfi*¹⁹

Filippos, en ven, historiker

Heraklion, en ven

Didymos, kaldet Planetiades, en kynisk filosof (optræder kun i kap.7)

Lamprias indleder med en dedikation til Terentius Priscus.²⁰ Af den fremgår det, at samtalen har fundet sted i helligdommen i Delfi kort før de pythiske lege år 83/84.

Den tilrejsende Kleombrotos fortæller om sine oplevelser ved Ammonoraklet i Siwa, hvis tidligere store ry er aftaget. En fysisk iagttagelse, han gjorde dér, blev af de stedlige præster udlagt således, at tiden og verden med den var ved at skrumpe. Denne udlægning afvises på det kraftigste, men giver anledning til den følgende iagttagelse af og drøftelse af, at de *græske orakler* i stort omfang er i tilbagegang eller helt forsvundet (kap.5).

18. *De defectu oraculorum: Moralia* 409 e-438 e.

19. Se også note 3.

20. Sandsynligvis = Martials ven og beskytter (*RE* s.v. Terentius 63, spalte 667 (Stein)).

Ved knidiernes lesche tilslutter de to venner sig selskabet, og i kap. 7 optræder pludselig den kyniske filosof Didymos, der i en skrap prædiken hævder, at menneskenes ondskab og fordærvelse har fået ikke blot *Aidos* og *Nemesis*²¹ til at forlade den menneskelige tilværelse, men også har fået gudernes forsyn til overalt at bryde op og tage oraklerne med sig.

Efter denne salve imødegår Lamprias ham, ganske vist venligt, men Didymos går fornærmet bort.

Ammonios understreger, at det er guden, der står bag oraklernes tilblivelse og eksistens, og at ingen anden derfor har magt til at afskaffe dem. Han giver så en række eksempler på, at befolkningstallet i Grækenland er dalet, og at der derfor ikke er behov for så stor en orakelkapacitet som tidligere.²² Han fremholder, at mådehold, ligevægt og 'intet til overmål' er karakteristisk for gudernes virke, og at det derfor ikke kan overraske, hvis guden ikke vil lade orakler strømme ud til ingen nytte.

Lamprias indvender herimod, at intet orakelsted er afskaffet af guden. Guden skaber og skænker mange gode ting til os mennesker. Guden selv er evig, men hans gaver er det ikke. Det er *naturen*, der forårsager, at nogle af dem går tabt eller forringes (kap. 9).

Kleombrotos fremfører, at det ikke er rigtigt at holde guderne ansvarlige for alting. Han inddrager så forestillingen om *daimoner*, halvguder, som er dødelige, men lever umådelig meget længere end mennesker. Guderne, hævder han, er ophav til oraklerne, men det er daimonerne, der som hjælpere og tjenere varetager oraklernes virksomhed. Hvis daimonerne, som er vogtere af en helligdom, dør, ophører oraklets virksomhed; hvis daimonerne begiver sig andet steds hen, taber oraklerne kraft; vender daimonerne tilbage, får oraklerne atter stemme.

At daimonerne er dødelige, giver anledning til en længere samtale; herunder fortælles en religionshistorisk interessant myte om, at en overnaturlig stemme bekendtgør, at *Pan* er død. At daimonerne kan "emigrere", giver anledning til en meget lang digrression om antallet af verdener (kap. 22-39).

21. De kræfter, der holder menneskelivet inden for anstændighedens og retfærdighedens rammer. Forestillingen er hentet fra Hesiod, *Værker og dage* v. 199

22. Ammonios nævner her det senere ofte gentagne, at man ved oraklet i Delfi i gamle dage havde brug for to Pythiaer plus en i reserve, mens én Pythia i nutiden er fuldt tilstrækkelig.

Lamprias vender tilbage til sit udsagn i kap. 9, at det ikke er guden, der tager sine gaver tilbage, men at det er naturbetingede årsager, der gør sig gældende, når det sker, at nogle af gudens gaver forringes eller helt går tabt. Han udvikler sin forståelse af oraklernes skiftende aktivitet eller eventuelle ophør: Ethvert menneske ejer en naturlig forudsætning for divination, men den må aktiveres af uddunstninger fra jorden på samme måde som synsevnen kræver lys for at aktiveres. Sådanne uddunstninger er ustadige, og dermed påvirkes også præsters og præstinders mulighed for at modtage inspiration forskelligt. Denne mulighed kan også helt ophøre som følge af naturkatastrofer, f.eks. jordskælv. Lamprias nævner, at mennesker, der søger orakelsvar i Apollontemplet i Delfi, kan berette, at der lejlighedsvis, men ikke altid, har bredt sig en dejlig duft i tempelhallen under seancen (kap. 50). En forudgående varseltagning skulle sikre, at uddunstningen, *pneuma*, var til stede og aktiv. Som eksempel på, at denne *pneuma* ikke altid er til stede, fortæller Lamprias om en katastrofe, der medførte en Pythias død, fordi hun blev presset til at begynde seancen, selvom betingelserne ikke var til stede (kap. 51).

Nu foreligger der to forklaringsmuligheder, der begge ønsker at aflaste guden/guderne for at skulle have forårsaget oraklernes tilbagegang (have taget deres gaver tilbage): Dels Kleandros' henvisning til, at ikke guderne selv, men dødelige daimoner varetager oraklerne, dels Lamprias' forklaring, at orakelinspirationen skyldes naturlige forhold, der kan ændre sig. Herefter vender Ammonios tilbage til sit udsagn (kap.8), at kun guderne selv har magt til at få oraklerne til at svækkes eller forsvinde. De foreslåede forklaringer fratager efter hans opfattelse guderne deres ære og anseelse, deres *doxa*, og gør det meningsløst, at man, som det er tilfældet, bringer takofre og bønner til guderne for deres orakelsvar.

Lamprias giver nu udtryk for, at han bliver foruroliget og usikker ved Ammonios' ord. Han fortsætter dog med at forklare og til en vis grad modificere sit standpunkt, men ender med at fastslå, at emnerne har brug for en yderligere gennemtænkning, som der ikke er mulighed for i øjeblikket, hvorfor man bør opsætte drøftelserne til en anden gang.

Dialogen ender således aporetisk. Man er ikke nået til enighed om et svar på, hvem eller hvad der har forårsaget oraklernes tilbagegang, som man imidlertid er enige om er et faktum.

Om Pythias orakler²³

Traditionelt anvendes de latinske betegnelser eller oversættelser deraf som titel på enkeltskrifterne i *Moralia*. Men når det gælder denne dialog, nævnes den ofte med den på græsk byggende titel: *Hvorfor Pythia ikke giver orakelsvar på vers i vore dage*.²⁴ Ganske vist skal man udvise tålmodighed, før betydningen af denne titel efterhånden viser sig: Den første halvdel af dialogen (kap. 1-16) udspiller sig under en rundvisning i det hellige område, hvor de for emnet relevante tankegange indimellem anslås, men hvor det især er betragtninger over de sete monumenter, der fylder. Først derefter slår selskabet sig ned ved templets sydside for at (gen)optage hovedtemaet (kap. 17-30).

Formen er den genfortalte samtale. Deltagerne i dialogen er:

Basilokles, tilhøreren, en ukendt, måske fiktiv person

Filinos, fortælleren, en ven af Plutarch; han deltager også aktivt i samtalen

To guider ved helligdommen

Diogenianos, gæst, en høflig, videbegærlig og skarpsindig ung mand

Sarapion fra Athen, digter, en from stoiker. Dialogen *Om E i Delfi* er dediceret ham

Boethos, geometriker, epikuræer, og dermed skeptisk over for orakelvæsenet. Aktiv i diskussionen kap. 5-11 (og i en bemærkning i kap. 17)

Theon, en ven af Plutarch, optræder også som deltager i *Om E i Delfi*, men han er her den førende deltager. Fra kap. 19 og resten af dialogen er han eneste taler. Theon repræsenterer tydeligvis Plutarchs synspunkter og er formentlig her ligefrem brugt som et dæknavn.

Guiderne, der fører selskabet fra monument til monument, citerer på et tidspunkt et orakelsvar på vers, hvilket giver stødet til, at Diogenianos, den unge gæst, siger, at det ofte har forundret ham, at orakelsvarene er på så ringe heksametre.²⁵ Det fremkalder forskellige forklaringsforslag. Theon fremlægger sin forståelse af inspirationens natur,

23. *De Pythiae oraculis: Moralia* 394 e – 409 d.

24. Περὶ τοῦ μὴ χρᾶν ἑμμετρα νῦν τῇν Πυθίαν.

25. At påstanden er berettiget, tages åbenbart uden videre ad notam. Schröders ellers meget omfattende kommentar går uden om spørgsmålet, som han hævder kræver en specialundersøgelse. Schröder (1990) 135. Parke and Wormell, Vol II (1956) XXIX-XXXI har kortfattede, men værdifulde bemærkninger og siger sammenfattende: "The general effect is one of metrical competence, but not much more."

som han senere skal udvide: Guden indgiver forestillinger og tænder lys i Pythias sjæl om det kommende, men den sproglige udformning er hendes. Diogenianos afbryder diskussionen og udvider emnet til at ønske en redegørelse for, hvorfor oraklet er holdt op med at bruge episke versmål. Theon beder ham vente med den diskussion, til guiderne har gjort deres arbejde færdigt (kap 6-7). Den videre rundgang blandt monumenterne udløser en diskussion om jærtegn (kap. 8). Det sted, som kaldes Sibyllens klippe, giver anledning til en debat om denne skikkelse og mere generelt om spådommes troværdighed (kap. 9-11). Den fortsatte tur mellem helligdommens monumenter og offergaver fører over i betragtninger og drøftelser af naturhistorisk, historisk, religiøs, filosofisk og moralsk art (kap.12-16).

Diogenianos skærer nu igennem og foreslår, at man udsætter resten af rundgangen og tager fat på emnet, hvorfor Pythia er holdt op med at give orakelsvar på vers, idet han tilføjer, at det at svarene gives på prosa svækker tilliden til oraklet, da man ser det som et udtryk for, at Pythia enten ikke har kontakt med det guddommelige, eller at ånden er fuldstændig udslukt og dens kraft borte. Efter at man så har taget plads på templets sydside med udsigt til Ges helligdom, replicerer Filinos, at såvel filosofi som astronomi i nutiden ikke, som det var tilfældet i gamle dage, betjener sig af vers, men at man ikke af den grund afskriver disse fag som passé. (kap. 17-18).

Theon tager så ordet (og beholder det dialogen ud). Han slutter sig til Filinos' mening, at brug af prosa ikke er et bevis på svækkelse eller ophør af den guddommelige inspiration. Han tilføjer, at der i øvrigt også i ældre tid ofte anvendtes prosa i orakelsvar, selv i forhold til betydningsfulde forespørgsler. Omvendt fremfører han, at der også i nutiden forekommer orakelsvar på vers, men belægger det kun med et enkelt eksempel (kap. 19-20). Poesi eller prosa er altså ikke afgørende tegn på guddommelig inspiration. Theon fortsætter med at udrede, hvordan den guddommelige inspiration fungerer: Præstinden Pythia må betragtes som gudens redskab; Theon hævder nu, at intet redskab gengiver sin brugers tanke rent og fejlfrit, men påvirker det endelige resultat med noget af sit eget. Denne tanke, som allerede har været anslået i kap. 7, følges nu med en lang række sammenligninger og litterære eksempler og samler sig i afvisningen af, at orakelsvar nødvendigvis skulle have en bestemt form (in casu højtidelige vers), for at man kan tro, at de har guddommeligt ophav (kap. 21-22). Efter at have mindet om sit tidligere udsagn (i kap.19), om at orakelsvar på prosa var hyppigt brugt

af Pythia i gamle dage, er det alligevel den tids brug af versorakler, han beskæftiger sig med i en kulturhistorisk/litteraturhistorisk oversigt:

Datidens mennesker havde fra naturens side en ubesværet tilgang til poesi, så man både i fag som filosofi og astronomi (jf. kap. 18) og også i det sociale liv naturligt greb til poesi og sang med glæde og umiddelbar forståelse. Guden tillod derfor også orakelsvarene at være poetiske og skønne. En ændret levevis, der gav afkald på luksus og foretrak det enkle og ukunstlede, påvirkede også sproget, herunder præstindernes sprog, som forlod det overlæssede og pompøse, der åbenbart ligefrem kunne blive genstand for kritik. Theon lægger skylden for dette på eksterne versifikatører.²⁶

Theon kommenterer også den ofte omtalte tvetydighed i de højpoetiske orakler: Den kunne være nyttig ved at tilsløre et vigtigt budskab, så det kun kunne forstås af de forstandige, som det vedkom. Endelig havde de versificerede orakelsvar den fordel, at de var lettere at huske end prosatekster (kap. 23-27).

Nu, hvor vi lever i en rolig tid uden krig og kriser, hvor det ikke er højspændte politiske problemer, der er brug for at stille spørgsmål om, er typen af spørgsmål langt mere enkle og i mange tilfælde private. Hertil passer den jævne, prosaiske stil, som nu præger Pythias sprog. Der er ingen grund til på den baggrund at frygte, at oraklet skulle tabe i troværdighed.²⁷ Tværtimod tyder de mange offergaver og hele egnens velstand på, at mennesker har tillid til Pythias tale, og at guden står bag denne udvikling. Han priser ganske vist udtrykkeligt en menneskelig indsats, men understreger, at den ikke ville være mulig uden en guds nærvær, og uden at han gav oraklet inspiration.

I modsætning til den aporetisk sluttende *Om oraklernes tilbagegang* er denne dialog helt igennem apologetisk, og vellykket apologetisk: Oraklet friholdes for alle indvendinger, der rettes mod det. Således afvises Boethos' generelle kritik af spådomme af samtlige deltagere, og orakelguden friholdes for alle indvendinger, der refereres eller rejses mod selve orakelsvarene. *Om Pythias orakler* ender med en uimodsagt trosbekendelse til Apollons virksomhed som orakelgud og hele velvilje over for helligdommen og egnen. Det er vanskeligt at forestille sig, at den positive holdning i dette skrift skulle følges af den negative og tvivlrådige holdning i *Om oraklernes tilbagegang*. Det finder

26. Sådanne udefra kommende versmagere omtales også af Strabo 9,3,35. Om deres eventuelle betydning i spørgsmålet om vers eller prosa, se Andersen (2023) 12 ff. med henvisninger.

27. Jf. Diogenianos' replik i kap. 17.

jeg er et væsentligt argument for, at *Om Pythias orakler* er skrevet som den sidste af de delfiske dialoger.

Tekstgrundlag og dateringsspørgsmål

Som tekstgrundlag for oversættelsen er valgt Robert Flacelières Budéudgave fra 1974. Hvor denne udgaves læsemåde fraviges, er det nævnt i noterne.

Om Pythias orakler er i modsætning til de to andre delfiske dialoger kun overleveret i to manuskripter: E (Parisinus Gr. 1672) fra 14. årh. og B (Parisinus Gr. 1675) fra 15. årh. Arten af deres indbyrdes relation er til diskussion, men af størst betydning er, at de begge har en del fælles (ofte korte) lakuner, som naturligvis har givet anledning til forskellige udfyldningsforslag. Det er dog i de færreste tilfælde, at disse lakuner vanskeliggør forståelsen eller sammenhængen i testen. Et enkelt eksempel vedrører diskussionen om dateringen, og skal derfor nævnes her. Den problematiske lakune findes i slutningen af kap. 29:

“Ganske vist roser jeg mig selv i det omfang jeg ufortrødent og med held har fremmet denne udvikling sammen med Polykrates og Petraios,²⁸ og jeg roser ham, der har været leder i vores administration og har udtænkt og forberedt det meste af, hvad der er foretaget.....men det er ikke muligt, at en så stor og omfattende forandring kan foregå på så kort tid blot ved menneskelig omhu, uden at en gud er til stede her og tilfører oraklet guddommelig inspiration”.

Adskillige kommentatorer antager, at lakunen har indeholdt navnet på den pågældende leder.²⁹ Facelière går helhjertet ind for forslag, der vil identificere lederen som kejser Hadrian. Hvis han har ret i det, må dialogen være skrevet efter år 117 og dermed i Plutarchs meget sene leveår. Det er ikke umuligt; bl.a. kendes en indskrift, der viser, at amfiktyonerne under præsten Plutarchs lederskab har rejst en statue af kejseren,

28. Om denne Polykrates ved man intet sikkert. Petraios (Lucius Cassius Petraeus) er omtalt i *Quaestiones convivales* 674 e, hvor det fremgår, at han har været *agonothetes*, ligesom Plutarch (se note 8).

29. En grundig oversigt over løsningsforsøg findes hos Schröder (1990) 15-21. Schröders egen konklusion er, at ingen forslag er holdbare, og at man må opgive at identificere lederen.

hvilket må være sket i det pågældende tidsrum.³⁰ Vanskeligheden er snarere, og det mener jeg er afgørende, at det virker urimeligt og stødende, at den talende skulle nævne en kejsers indsats så nonchalant og *efter* nogle lokale embedsmænds indsats, oven i købet indledt med et *jeg*.

Hvis man afviser, at lakunen har indeholdt Hadrians navn, hvad jeg mener, man bør gøre, falder den snævre tidsbestemmelse bort. Man kan da blot anføre, at dialogen i hvert fald er skrevet efter år 79, da Vesuvs udbrud omtales som havende fundet sted "for nylig".³¹

Selv om man afviser Flacelières datering til Hadrians tid, mener jeg, han har ret i, at *Om Pythias orakler* må være skrevet senere end *Om oraklernes tilbagegang*. At den traditionelle rækkefølge af skrifterne, der har været fremherskende i tekstudgaver siden Stefanus' udgave i 1572, sætter *Om oraklernes tilbagegang* sidst, er ikke et brugbart argument for en datering af af dialogernes relative affattelsestid; den må hvile på teksterne selv. *Om oraklernes tilbagegang* er på flere punkter den mest interessante af de to dialoger, dels p.gr. af de kildesteder, den giver os, dels pga. samtalens intensitet. Men skriftet er overordnet negativt stemt, og udgangspunktet, at oraklerne er i tilbagegang eller ligefrem i forfald, modsiges ikke. Plutarch prøver her en række synspunkter igennem, men kun ved at lade dialogen ende aporetisk undgår han den konklusion, at oraklernes tilbagegang er gudernes vilje. *Om Pythias orakler* slutter derimod som det ses, med en lovprisning af nutiden, præget af gode tider, af menneskers tillid til oraklet og fremgang for egnen, alt sammen til syvende og sidst takket være være guddommeligt nærvær og inspiration. Det forekommer nærliggende at se dette som forfatterens afsluttende ord om den orakelhelligdom, han har tjent en stor del af sit liv.

Et par ord om Theon og om personen *jeg* i det ovenfor citerede stykke, som lægger ud med at rose sig selv for sin indsats: Da stykket er en del af Theons tale, er det formelt Theons replik. Der er imidlertid intet, der tyder på, at Theon har virket til gavn for Delfi, sådan som personen roser sig af; det har derimod Plutarch. Man har derfor ofte betragtet sætningen som et lidt besynderligt stilbrud i dialogens iscenesættelse,

30. Dittenberg. *SIG* 829 A. Oversættelse hos Lamberton (2001) 52-53.

31. Kap. 9 med note 61. Jones (1966) 72 argumenterer for en datering til efter ca. 95 både for denne dialog og for *Om E i Delfi* på basis af indre kriterier. Det svarer til den almindeligt knæsatte opfattelse, at hovedparten af Plutarchs forfatterskab ligger efter midten af 90-erne.

bestående i, at Plutarch pludselig dukker op og afløser Theon som taler. Det er dog nok en lidt for pedantisk analyse: Det er som nævnt tydeligt, og vist ubestridt, at Theon fremfører Plutarchs synspunkter, og man skal nok være temmelig tonedøv for ikke at høre Plutarchs stemme gennem Theons indlæg i samtalerne og i den afsluttende lange tale. At Theon i denne dialog først og fremmest er bærer af synspunkter, passer godt sammen med, at der trods den lange taletid, han har, ikke rigtig tegnes nogen selvstændig personkarakteristik af ham, sådan som af de øvrige deltagere. Han bliver ikke engang introduceret, tager blot ordet.

Det problematiske *jeg* betegner dermed ikke et brud i iscenesættelsen, for erindrer man Plutarchs skiftende brug af navnet *Theon*,³² og anerkender man, at Theon i hele denne dialog er en maske for Plutarch, vil jeg sige, at han med denne replik, drilagtigt, letter lidt på masken og lader os se, hvad vi hele tiden har vidst.

32. Se note 17.

Om Pythias orakler

Optakt (kap.1)

1 (394d-395a). **Basilokles:** Hej, Filinos! Det er da blevet rigtig sent, mens I har fulgt vores gæst rundt mellem offergaverne; jeg havde faktisk opgivet at vente på jer.

Filinos: Ja, Basilokles, vi gik kun langsomt frem, fordi vi såede ord og straks efter høstede dem i strid ligesom "Sparterne"³³ – ord, der var fulde af indre dynamik og kampgejst, og som spirede og voksede frem på vores vej.

Basilokles: Mon det er bedst, at jeg henvender mig til en af de andre i selskabet, eller vil du gøre os den glæde at fortælle os, hvad disse ord gik ud på, og hvem der deltog i samtalen?

Filinos: Ja, Basilokles, det må vist blive min opgave; for du vil nok ikke få let ved at finde nogen af de andre i byen; jeg så nemlig, at de fleste, stadig sammen med vores gæst, var på vej op til Den Korykiske Grotte og Lykoreia.³⁴

Basilokles: Det lader til, at vi har en gæst, der er ivrig efter at se og ikke mindst efter at høre?

Filinos: Jeg vil snarere sige, at han holder af at debattere og skaffe sig viden. Men hans mest beundringsværdige egenskab er en charmerende elskværdighed og en måde at argumentere og rejse spørgsmål på, som, takket være hans gode dømmekraft, hverken er krakilsk eller afvisende over for svarene; derfor behøver man kun at være sammen med ham en kort tid for straks at kunne sige: "Det er en søn af en god fader". For du kender vel den fortræffelige Diogenianos?³⁵

33. Sparterne = "de såede" hentyder til myten om Kadmos' grundlæggelse af Theben: Han dræbte en drage, der huserede på stedet, og på Athenes råd såede han dragens tænder; op af dem voksede bevæbnede mænd, som imidlertid bekrigede hinanden indbyrdes, så kun fem overlevede; fra dem, der kaldtes spartoi, nedstammede Thebens adel. Legenden fortælles i sammenhæng [Apollodor] *Bibliotheca* 9,4,1, sml. Pausanias 9,10,1. Det fremgår af mange hentydninger i litteraturen, at legenden har været kendt langt tilbage i tiden, f.eks. Pindar, I, 1,30 og Euripides, *Ph.* 939 ff.

34. Den Korykiske Grotte: Drypstenshule i Parnassosbjerget, højt over Delfi; den var helliget Pan og Nymferne. Herodot 8,36 nævner, at Delfis indbyggere brugte den som tilflugtssted under Perserkrigene. Pausanias omtaler den 10,32,2 og 7 som særlig seværdig. Lykoreia: If. Strabon 9,3,3 en landsby, ældre end Delfi, beliggende højt på Parnassos; sml. Pausanias 10,6,1-3.

35. Diogenianos er altså far til den unge gæst. Det fremgår først i begyndelsen af kapitel 3, at *han* også hedder Diogenianos, en lidt usædvanlig navngivning. Drengene opkaldtes hyppigere efter deres farfar.

Basilokles: Nej, Filinos, jeg har ikke selv mødt ham, men jeg har truffet mange, der satte stor pris på hans konversation og hans karakter, og som har flere lignende ting at sige om den unge mand. Men hør, min ven, hvordan begyndte jeres samtale, og hvad var anledningen?

Om den særlige patina på bronzeskulpturer i Delfi (kap. 2 – 4)

2 (395a-395d). **Filinos:** Guiderne var indstillet på at gennemføre deres planlagte program uden hensyn til, at vi bad dem begrænse deres talestrøm og gå lettere hen over de fleste af indskrifterne. Det var imidlertid ikke statuernes ydre og deres kunstneriske kvalitet, der i særlig grad betog vores gæst, som lod til at have set mange skønne kunstværker. Han beundrede derimod bronzens patina, som ikke lignede belægning eller ir, men havde en strålende blå lød, der næsten kunne opfattes som en spøgefuldhed rettet mod skibsførerne – rundvisningen var nemlig begyndt ved dem:³⁶ Som de stod der, havde de ligefrem en hudfarve som havdybet. Så sagde han: “Mon det betyder, at de gamle kunstnere kendte til en sammensætning og behandling af bronzen svarende til den såkaldte hærkning af sværd, en behandling, som blev opgivet med den konsekvens, at bronze ikke længere blev anvendt i krig? Den almindelige opfattelse er ganske vist, at den korintiske bronze har fået sin smukke farve, ikke på kunstig vis, men ved et tilfælde, hvor en brand havde ødelagt et hus, som indeholdt noget guld og sølv, men et særlig stort lager af bronze; da det var smeltet sammen til en blanding, skulle bronzen, fordi den udgjorde hovedparten, have givet navn til helheden”. Men så tog Theon ordet og sagde: “Jeg har hørt en mere underfundig historie, som går ud på, at en kobbersmed i Korinth fandt et depot fuldt af en mængde guld, og da han frygtede at blive opdaget, skar han gullet af i små portioner af gangen og blandede det ubemærket i bronzen. Han opnåede derved en vidunderlig legering, som han kunne sælge for en

36. Monumentet for spartanernes sejr over athenerne ved Aigospotamoi 405 f.Kr. er beskrevet af Pausanias 10,9,7-10. Det omfattede foruden gudestatuer fremstillinger af Lysander og hans nærmeste stab samt yderligere mindst 27 skibsførere. Monumentet kan lokaliseres til lige efter indgangen til tempelområdet. Selskabet har derefter fulgt den hellige vej opad mod templet. De monumenter, der indgår i samtalen, inddrages i den rækkefølge, selskabet møder dem på denne rute, som man også følger som besøgende i dag. Ved templets sydøstlige hjørne afbrydes rundgangen, og man finder en siddeplads ved templets sydside (kap. 17). Der findes talrige planer over området, se f.eks. Roux (1971) efter s. 223.

høj pris på grund af dens eftertragtede, smukke farve. Nu er ganske vist både denne og den foregående fortælling opdigtede; men det lader altså til, at der fandt en blanding og tilpasning sted vel sagtens på lignende måde, som nogle nu blander guld og sølv og dermed tilvejebringer en ejendommelig, særpræget og – efter min mening – sygelig bleghed og uskøn forvanskning”.³⁷

3 (395d-395f). Så sagde Diogenianos: “Hvad tror du så er grunden til, at bronzen her har fået den farve?” hvortil Theon svarede: “Blandt det, som man kalder – og som også er – de primære elementer i naturen, nemlig ild, jord, luft og vand, er det udelukkende luften, der nærmer sig og kommer i berøring med bronzen, og når det forholder sig sådan, er det klart, at bronzen er påvirket af luften, som altid omgiver den og trænger ind på den, og at det er på grund af luften, den har undergået denne forandring. Men måske vil du sige med komediedigteren:³⁸

“Den sang har man sunget før Theognis’ blev født”

- og at det, du ønsker at få at vide, er, hvilken egenskab luften har, og hvilken iboende kraft der gør det muligt for den med sine lette berøringer at farve bronzen?” Da Diogenianos sagde ja til det, sagde Theon: “Det vil jeg også gerne vide, min unge ven, så lad os undersøge det sammen, men allerførst, hvis du synes, tage fat på det spørgsmål, hvorfor olivenolie er den væske, der allermest fremkalder ir; for det kan ikke være olien i sig selv, der afsætter irren, da den er ren og klar, når den påføres”. “Nej, det kan det ikke”, sagde den unge mand, “og for mit eget vedkommende tror jeg, at der findes en anden grund til det, nemlig at irren er mest synlig, når den møder olien, som er fin, ren og gennemsigtig, men bliver usynlig i de øvrige væsker”, hvortil Theon svarede: “Virkelig godt tænkt, unge ven; men har du lyst til også at overveje den begrundelse, Aristoteles angiver?”³⁹ “Det vil jeg meget gerne”, svarede han. “Aristoteles hævder altså, at det er de andre væsker, som består af ujævne og sparsomme bestanddele, der med deres tynde konsistens umærkeligt opløser og fordriver irren, mens den beskyttes og holdes sammen af den tyktflydende olivenolie. Hvis nu vi på vor side kunne opstille en lignende hypotese, vil vi ikke få problemer med at finde de forløsende ord, der kan give en tilfredsstillende forklaring på denne vanskelighed!”

37. Theons kritik gælder den ellers ofte positivt omtalte legering elektron, kendt arkæologisk og literært langt tilbage som materiale til smykker og fornemt inventar.

38. Dette citat fra en ukendt komediedigter bringes også af Plutarch i *Moralia* 777 b.

39. Emnet er ikke behandlet i noget kendt skrift af Aristoteles.

4 (395f-396c). Vi gav Theon vores tilslutning og bad ham gå videre, og han sagde så, at luften i Delfi, som er tæt og kompakt og ejer en spændstighed, der skyldes tilbageslag og modstand fra bjergene, samtidig også er fin og skarp, hvad vel også fordøjelsesprocessens karakter bevidner;⁴⁰ han sagde videre, at luften, der i kraft af sin finhed kan trænge ind i og lædere bronzen, får den til at udskille en mængde ir, der ligner jord, men at luften på den anden side også dækker denne ir til og holder sammen på den, fordi luftens tæthed ikke tillader nogen spredning; når irren så har dannet sig, vil den på grund af sit omfang bryde sig vej frem og få en strålende, glansfuld overflade. Vi godtog hans fremstilling, dog anførte vores gæst, at den ene forudsætning var tilstrækkelig som forklaring: "*Finhed* må forekomme at stå i modsætning til luftens anerkendte *tæthed*, men det er heller ikke nødvendigt at godtage finheden; for efterhånden som bronzen bliver ældre, udsondrer og afgiver den af sig selv irren, som luftens tæthed så holder på og får til at stivne og dermed gør synlig på grund af dens omfang." Nu tog Theon så ordet: "Jamen hvad er der i vejen for, at det samme kan være både fint og tæt, som silke og fint linned er det blandt vævede stoffer, som Homer har følgende omtale af:

"Linnet, de vov, var saa tæt, at det skjød den flydende Olie"⁴¹

- hvormed han tilkendegav såvel vævningens soliditet som dens finhed, da olien ganske vist ikke blev, hvor den først var, men flød hen over stoffet, hvorimod tætheden ikke tillod den at forsvinde - ? For øvrigt kunne luftens finhed ikke udelukkende tjene som argument for udskillelsen af irren, for det lader til, at den også gør selve farven mere tiltalende og mere strålende ved at tilføre lys og glans til det blå."

Orakelsvarenes ringe poetiske kvalitet (kap. 5 – 7)

5 (396c-396f). Der indtrådte nu en pause, og guiderne tog igen fat på deres talestrøm. Da der i den sammenhæng blev citeret et orakelsvar på vers, vistnok omhandlende argiveren Aigons kongemagt,⁴² sagde Diogenianos, at han ofte havde undret sig over sig

40. Forestillingen om en sådan sammenhæng er ikke omtalt andre steder i den antikke litteratur!

41. *Odysseen* 7,107, Wilsters oversættelse.

42. Legenden om Aigons valg til konge er fortalt af Plutarch, *De Alexandri Magni fortuna aut virtute* 340 c; orakelsvaret er dog gengivet ultrakort og på prosa. Det her nævnte vers kendes ikke. Om orakelsvarenes påståede ringe kvalitet, se note 25.

over, hvor middelmådige og sølle de vers er, som orakelsvarene udtrykkes i. "Guden er trods alt musernes leder, og det ville være på sin plads, at han var lige så opmærksom på den såkaldte elokvens som på velklangen i musik og sang, og at han burde overgå Hesiod og Homer langt i sprogets skønhed; alligevel ser vi, at de fleste orakelsvar er fulde af fejl og mangler både med hensyn til metrik og ordvalg." Digteren Sarapion, der var kommet fra Athen, sagde nu: "Ærlig talt, når vi tror på, at disse vers skyldes Guden, kan vi så i næste øjeblik driste os til at sige, at de står tilbage for Homers og Hesiods i skønhed? Er vi ikke nødt til at anse disse vers som den bedste og skønneste poesi og dermed gøre op med vores egen opfattelse og betragte den som en forudfattet mening byggende på en gængs, mangelfuld sprogforståelse?" Så tog geometrikeren Boethos ordet (du ved jo nok, at han nu er ved at orientere sig i retning mod epikuræismen); han sagde: "Mon du har hørt historien om maleren Pauson?" "Det har jeg ikke, svarede Sarapion." "Jamen den er skam værd at høre: Pauson havde åbenbart taget mod en bestilling, der gik ud på at male en hest, der lå ned og rullede sig, men han malede en i fuld galop; da kunden beklagede sig, lo Pauson og vendte billedet på hovedet; og da der var vendt op og ned på det, så man ikke længere hesten i galop, men i færd med at rulle sig. Bion⁴³ hævder, at det samme sker med visse argumenter, når de vendes om. Derfor er der også dem, der ikke kan få sig selv til at kalde orakelsvarene for gode blot med den begrundelse, at de er gudens ord, men derimod vil hævde, at de ikke er gudens ord på grund af deres mangler. Det første ligger jo i det dunkle; men at versene, der indeholder orakelsvarene, ikke er udarbejdet på en måde, der er guden værdig, er lysende klart, og det vil vel også være din egen bedømmelse, min kære Sarapion; for du skriver digte med et filosofisk og alvorligt indhold, men som stilistisk med deres kraft og skønhed og kunstneriske behandling har meget mere til fælles med Homer og Hesiod end med de vers, der frembringes af Pythia."

6 (696f-397b). Sarapion tog til genmæle: "Det hænger sammen med, at vores ører og øjne skranter, fordi forkælelse og blødgørelse har vænnet os til at mene og erklære, at det er det mest behagelige, der er smukt. Det vil sikkert ikke vare længe, før vi kritiserer Pythia, fordi hun ikke synger mere klarttonende end citarspillersken Glauke⁴⁴ og ikke gør sin entre på orakelstedet salvet med vellugtende olier og iført en purpurkjortel

43. Sandsynligvis filosofen Bion fra Borysthenes, virksom i 3. årh. f.Kr. Se. f.eks. Diogenes Laertius 4,7.

44. Glauke fra Chios, 3. årh. f.Kr.: Berømt sangerinde og citarspiller, komponist og digter.

og heller ikke brænder kassia eller ledanon eller røgelse, men blot laurbær og bygmel. Du er vel opmærksom på,” tilføjede han “hvor stor en magt Sapphos skønne digte har til at fortrylle og bedåre tilhørerne? – men “Sibyllen, der med rasende mund,” efter hvad Heraklit⁴⁵ siger, “udråber dystre, prunkløse og usminkede ord,” rækker med sin stemme hen over 1000 år takket være guden. Og Pindar⁴⁶ siger, at Kadmos hørte guden “fremføre renfærdig musik,” - ikke sødmefuld eller kælen med synkoperet rytme. For det urørlige og rene indlader sig ikke med *Nydelsen*, som blev styrtet herved sammen med *Dårskaben*,⁴⁷ og det lader til, at hun fortrinsvis har søgt havn i menneskenes ører.” 7. (397b-397e). Efter disse ord af Sarapion sagde Theon med et smil: “Sarapion har vist sig sit eget væsen tro, når han med fryd har grebet lejligheden til at tale om Dårskab og Nydelse. Men, kære Boethos, selv hvis disse vers *ikke* skulle være ringere end Homers, så lad os alligevel ikke mene, at det er guden, der har forfattet dem, men derimod at han er igangsætter af den bevægelse, som hver enkelt præstinde bevæges af i overensstemmelse med sin natur. For hvis nu det var sådan, at orakelsvarene skulle gives skriftligt og ikke mundtligt, så ville vi nok ikke forestille os, at *bogstaverne* skyldtes guden og kritisere dem for at stå tilbage for skønskriften i kejserlige skrivelser. For hverken stemmen eller tonefaldet eller udtryksmåden eller versmålet er gudens, men kvindens; guden indgiver hende alene forestillingerne og tænder lys i hendes sjæl om det kommende; det er nemlig det, den guddommelige inspiration består i. For nu at sige det generelt, så er det ikke til at komme om ved jer, Epikurs fortalere, (for det er jo klart, at du selv hælder i den retning): I retter både kritik mod den ældre tids præstinder for at præstere ringe poesi og mod nutidens for at fremføre orakelsvar på prosa og med ret tilfældige ord, så de kan slippe for at aflægge regnskab over for jer for vers, der er svage i begyndelsen og midten og slutningen”.⁴⁸ Her brød Diogenianos ind:

45. DK 92. Heraklitcitater er kun kendt herfra og afgrænsningen af det er usikker. Se f.eks. Kirk & Raven (1962) 248, p. 212.

46. Fragment 32 Snell/Maehler.

47. *Nydelsen*, gr. Ἡδονή; *Dårskaben*, gr. Ἄτη. Genetiven Ἄτης, er ganske vist konjektur for tekstens αὐτῆς, men godt underbygget af fortællingen i *Il.* 19,126 ff. om, at Zeus i raseri slynger *Dårskaben*, Ἄτη, ned fra Olympen. At *Nydelsen* her siges at ryge samme vej, står for Sarapions/Plutarchs regning.

48. Dvs. heksametre, som har et kort element først i stedet for det obligatoriske lange element i beg. af 1. fod; som har ét kort element sidst i 4. fod i stedet for to korte eller et langt; som har et kort element i begyndelsen af 6. fod i stedet for det obligatoriske lange; kaldes henholdsvis στίχοι ἀκέφαλοι; σ. λαγαροί; σ. μείουροι eller μύουροι.

“Lad nu for himlens skyld være med at gøre det til en leg med ord, men løs i stedet dette problem, som vi er fælles om. For der er ingen af os, der ikke ønsker en begrundelse og en redegørelse for, hvorfor oraklet er holdt op med at bruge episke versmål.”⁴⁹ Theon tog imidlertid til genmæle: “Jamen lige nu, unge ven, lader det til, at vi har optrådt uhøfligt og hindret guiderne i den opgave, der er deres. Lad dem nu hellere gøre deres arbejde først, så kan du bagefter i ro og mag starte en diskussion om det, du gerne vil.”

Jærtegn (kap 8)

8 (397e-398c). På vores vej frem var vi nu ud for tyrannen Hierons⁵⁰ statue; høflig, som han var, lyttede vores gæst til det, der blev berettet, selvom han vidste det alt sammen i forvejen; men da han fik at høre, at en bronzesøjle, der stod længere oppe, og som var en gave fra Hieron, var styrtet om af sig selv netop på den dag, da døden ramte Hieron i Syrakus, gav han udtryk for, at han undrede sig. Jeg gav mig så til at minde om lignende hændelser f.eks. den, der vedrørte spartaneren Hieron,⁵¹ nemlig at øjnene på hans statue var faldet ud forud for hans død, der indtraf i slaget ved Leuktra; og at de stjerner, som Lysander havde ofret efter søslaget ved Aigospotamoi,⁵² var forsvundet. Lysanders egen statue, som var af sten, var blevet begroet af ukrudt og græs i en sådan mængde, at det skjulte hans ansigt. Mens katastroferne ramte athenerne på Sicilien, faldt de gyldne dadler ned af palmetræet, og ravne hakkede i Athenestatuens skjold.⁵³

49. Her fraviges Flacelières tekst, som skulle oversættes “episke og elegiske versmål”. Ordet for “elegiske versmål”, i sammenhængen her *ἐλεγείους*, er imidlertid en konjektur for manuskriptets *λόγους*, som ikke giver mening. Konjekturen er ikke heldig, da der praktisk talt ikke findes orakelsvar, tilskrevet Delfi, på dette versmål. Andre ændringsforslag er heller ikke overbevisende. Derfor følger jeg her Schröder (s. 158 f.) som udelader *καὶ λόγους*.

50. Hieron I, tyrant i Syrakus 478-466 f.Kr.

51. Xenofon, *Hellenica* 6,4,9, nævner en (i øvrigt ukendt) lejetropsanfører af dette navn i forbindelse med slaget ved Leuktra 371 f.Kr.

52. Lysander, den spartanske admiral, som nedkæmpede den athenske flåde i slaget ved Aigospotamoi 405 f.Kr. jf. note 36. Her er der imidlertid tale om en separat Lysanderstatue. Guldstjernerne, som han ofrede efter sejren, symboliserede diokurerne, Kastor og Polydeukes, der opfattedes som hjælpere, ikke mindst til søs; deres placering oplyses ikke. Se også: Cicero, *De divinatione* 1,34,75.

53. Palmetræet og Athenestatuen udgjorde ét monument, der var indviet efter Kimons sejr ved floden Eurymedon 468 f.Kr. Se også: Pausanias 10.15,4-5

Knidiernes krans, som Filomelos, tyrannen over fokeerne,⁵⁴ havde foræret danserinden Farsalia, forårsagede hendes død, efter at hun var flyttet fra Grækenland til Italien; engang, da hun optrådte med sin dans i nærheden af Apollontemplet i Metapontion, kastede de unge mænd sig over kransen, og idet de sloges om guldsmykket, blev hun flået i stykker. Aristoteles hævdede,⁵⁵ at alene Homer med sin digteriske kraft gav ordene liv og røre; men jeg skulle mene, at offergaverne her på stedet i allerhøjeste grad har evnen til at røre på sig og være med til at udtrykke gudens forudviden, og at ingen del af dem er tom eller følelsesløs, men at alle er opfyldt af det guddommelige. Her indskød Boethos: "Ja, for det er åbenbart ikke tilstrækkeligt, at guden én gang om måneden⁵⁶ lukkes inde i en menneskelig krop, nej, vi må lade ham gå i forbindelse med al slags sten og bronze, som om sammenfald af tilfældigheder ikke var nok til at frembringe den slags foreteelser." Men jeg svarede ham: "Så mener du altså, at hver eneste af den slags hændelser ligner noget, der er sket ved et sammenfald af tilfældigheder; men er det da sandsynligt, at atomerne afbøjes, skilles og får en hældning hverken før eller efter, men nøjagtig på det tidspunkt, hvor hver enkelt gavegiver får det værre eller bedre? - Epikur kan åbenbart komme dig til undsætning⁵⁷ i dag med, hvad han sagde eller skrev for 300 år siden; men når det gælder guden, lader det til, at medmindre han trænger ind i og lader sig indoptage i alle ting, vil du ikke mene, at han kan fremkalde bevægelse og forårsage, at der sker noget med noget som helst af det eksisterende?"

Om spådommes troværdighed (kap. 9 – 11)

9 (398c-398e). Sådan svarede jeg Boethos, og en lignende samtale udspandt sig om Sibyllens orakler. Vi var nemlig nået så langt, at vi havde gjort holdt ved den klippe⁵⁸ over for Bouleuteriet, som man siger, at den første sibylle havde slået sig ned på, da hun ankom fra Helikon, hvor hun var blevet opfostret af muserne (men der er nogle, der

54. Filomelos og fokeerne havde indtaget og plyndret Delfi under den tredje hellige krig (356-46 f.Kr.). Der er altså tale om et tempelran, hvorfor kransen også viser sig at bringe ulykke.

55. Se *Retorik* 3,11/1411 b.

56. Det sparsomme kildemateriale til spørgsmålet om frekvensen af orakeldagene er foruden dette sted først og fremmest Plutarch, *Quaestiones Graecae* 292 e-f, hvor han oplyser, at oraklet oprindeligt kun kunne konsulteres d. 7. i måneden Bysios, der regnedes for Apollons fødselsdag, og at der først senere gaves månedlige konsultationer.

57. Ordspil med Epikurs navn: Ἐπίκουρος = "hjælper".

58. Se Pausanias 10,12,1 og 5.

hævder, at hun stammer fra maliernes land og er datter af Lamia, Poseidons datter). Her mindede Sarapion os om de vers, hvor hun forkynder om sig selv, at ikke engang, når hun er død, vil hun opgive sin spådomskunst: Hun vil forvandles til det, der ses som det såkaldte ansigt i månen⁵⁹ og gå i kredsløb med den, og hendes ånd vil forbinde sig med luften og til evig tid bæres ud som sandsagn og varsler; og når hendes krop er nedbrudt i jorden, vil græs og andre vækster vokse op af den og fortæres af hellige dyr, og deres indvolde vil antage alle mulige former, farver og egenskaber, som kan åbenbare for mennesker, hvad der er i vente.⁶⁰ Her lo Boethos endnu mere åbenlyst, mens vores gæst sagde, at selvom også alt dette lignede skrøner, blev spådommene trods alt bekræftet af mange fordrivelser og udvandring fra hellenske byer, af mange invasioner af babariske horder og af rigers undergang. "Og er det ikke, som om tiden har indfriet et løfte med de nylig skete og usædvanlige ulykker ved Kyme og Dikaiarcheia,⁶¹ som for længe siden blev forkyndt i Sibyllens kvad: udbrud af ild fra et bjerg, et kogende hav, sten og flammer, der blev sendt til vejrs af lufttrykket og en ødelæggelse af store, gamle byer, så fuldstændig, at selv for folk, der kom der i dagslys, var det ikke muligt at vide eller være sikker på, hvor de havde ligget, sådan som landet var kastet hulter til bulter? Det er svært at tro, at noget sådant er sket, for ikke at tale om, at nogen skulle kunne forudsige det uden guddommelig evne."

10 (398e-399a). Her replicerede Boethos: "Jamen, kære ven, hvilken slags hændelse kan der forekomme, som tiden ikke står i gæld til naturen for? Er der overhovedet nogen usædvanlige og uforudsete begivenheder til lands eller til vands, i byer eller blandt mennesker, som ikke en eller anden måske har forudsagt og siden fundet virkeliggjort? Ja, egentlig handler det her ikke så meget om at *forudsige* som bare om at *sige* noget eller snarere om at udslynge og sprede ubefæstede ord ud i det uendelige. Ofte er det så sket, at tilfældet traf sammen med ordene, der hvor *de* havde deres gang, og af sig selv

59. Se også Plutarch *De sera numinis vindicta* 566 d. Plutarch har øvrigt viet et helt skrift til ansigtet i Månen: *De facie quae in orbe lunae apparet*. Der forekommer sibyllen ikke, men da skriftet mangler sin begyndelse, kan hun muligvis have været nævnt der.

60. Indholdet af versene, som Sarapion parafraserer, har stor lighed med en passage i et længere fragment af Phlegon, *De longaevis* 5,2, FGrH 2B F 37 (v. 11 – 22). Se også Parke (1988) 115 f.

61. Der må sigtes til Vesuvs udbrud i 79 e.Kr., som ødelagde Pompeii og Herculaneum, men ikke Kyme og Dikaiarcheia (Cumae og Puteoli) jf. *De sera numine vindicta* 566 d, hvor Vesuv udtrykkelig nævnes. Schröder (1990) 227 mener, Puteoli er nævnt som en betydende by i området og Cumae som en græsk by med en stor fortid. Andre forklaringsforsøg: Flacelière (1974) note 4 ad loc. og Parke (1988) 116 med note 27.

slog følge med dem. For der er forskel på, mener jeg, om der hænder noget, som er blevet sagt, eller noget siges at *ville* hænde. For et udsagn, der meddeler noget ikke eksisterende, og dermed i sig selv er fejlagtigt, kan ikke med rette forvente at blive bekræftet gennem noget, der sker tilfældigt, og kan ikke føre noget, der indtræder senere hen, som bevis for at have været en forudsigelse baseret på indsigt, eftersom uendeligheden indeholder alle tænkelige muligheder. Men snarere er “han, som kan præstere et godt gæt,” og som ordsproget erklærer for “den bedste spåmand”⁶² ligesom en, der opsporer og udleder fremtiden på basis af *sandsynligheder*; men disse Sibyller og Bakis’er⁶³ har på må og få udkastet og slynget ud i tidens hav ord og udtryk for alle slags ulykker og hændelser; og selv om det skulle ske, at nogle af dem tilfældigvis indtraf, ville det, der siges i første omgang, alligevel være en løgn, selv om det også på et senere tidspunkt ved et tilfælde skulle gå hen og blive sandt.”

11 (399a-399e). Da Boethos således havde gjort sin opfattelse gældende, sagde Sarapion: “Det er en rimelig bedømmelse af udsagn, der, som Boethos siger, er fremført så vagt og uunderbygget; som f.eks. hvis det er forudsagt en general, at han vil sejre, og han så har sejret, eller en by, at den vil blive ødelagt, og den så er gået til grunde. Men når det ikke blot siges, at noget vil hænde, men også hvordan og hvornår, og hvad der er gået forud og under hvilke omstændigheder, så er det ikke gætteri om ting, der måske vil indtræffe, men forudsigelse af begivenheder, der med sikkerhed vil ske; det gælder f.eks. disse orakelord om Agesilaos’ halten.”⁶⁴

‘Vogt dig, Sparta, som praler og tror, du er sikker på foden,
at der ikke fra dig skal udgå en haltende kongsmagt;
kvaler, der uventet rammer, vil længe holde dig nede,

62. Parfraserer et citat fra en tabt tragedie af Euripides. Plutarch citerer verslinjen i *De defectu oraculorum* 432 c: “Som bedste spåmand gælder han, der gætter godt”, jf. Cicero *De divinatione* 2,12.

63. Bakis: Navnet på en legendarisk sandsiger, ofte citeret i den antikke litteratur; undertiden opfattet som et fællesnavn.

64. Se Xenofon *Hellenica* 3,3,3 om tronstridighederne 399 f.Kr. mellem Agesilaos, den tidligere konges bror, som var halt, og Leotychidas, der officielt var kongens søn, men mistænkte for at være uægte. En spåmand anfører dette orakel til støtte for Leotychidas; det kan imidlertid også kan tolkes sådan, at kongemagten halter, hvis dens indehaver ikke er en sand efterkommer af Herakles, se Plutarch *Lysander* 22,11. Agesilaos bliver konge. Se yderligere Fontenrose (1978) 148-50 og 322. Parke & Wormell (1956) Vol. II nr. 112. Andersen (1987) nr. 42.

dertil en rask fremvældede krigs manddræbende bølge.’

Og så er der også forudsigelserne om øen, som dukkede op af havet ud for Thera og Therasia omkring den tid, hvor der var krig mellem Filip og romerne:⁶⁵

‘Men når troernes slægt får overtaget og vinder
over föniker i kamp, vil utrolige hændelser pågå;
havet vil lyse af ild, og med tordenbrag vil der stige
lynglimt, som baner sig vej og skyder til vejrs gennem bølgen
blandet med klipper; af dem vil én som en ø blive grundfast
uset af mennesker før; og for svagere mænd vil det lykkes
med deres hænders kraft at besejre den stærkere fjende.’

Når det forholder sig sådan, at romerne inden for et kort tidsrum besejrede Hannibal og derved overvandt karthaginienserne, at Filip kom i krig med aitolerne og romerne og led nederlag i kampen, og endelig at en ø dukkede op af dybet midt i et flammehav og kogende søgang, så er der nok ingen, der vil mene, at alt dette skete og indtraf samtidig ved et tilfælde og af sig selv, nej, konstellationen gør det tydeligt, at her er tale om forudviden; tilsvarende fik romerne omkring 500 år i forvejen forudsagt tidspunktet for, hvornår de ville komme i krig med alle folkeslag på én gang;⁶⁶ det var det, der skete, da de måtte føre krig mod deres slaver, som havde gjort oprør. I disse eksempler overlader orakelordet det ikke til tilfældet at lede efter noget uklart eller dunkelt i uendeligheden af muligheder; men det stiller vidtgående sikkerhed baseret på erfaringen og viser den vej, ad hvilken skæbnen bevæger sig. For jeg tror ikke, nogen vil påstå, at disse vers, sådan som de er forkyndt, blot skyldes et tilfældigt sammentræf; for, kære Boethos, hvad ville så forhindre en anden i at hævde, at jeres Epikur ikke har

65. Vers 1-2: Troernes slægt: romerne. Fönikerne: karthaginienserne. Der hentydes til slaget ved Zama 202 f.Kr. Vers 3-6: En vulkansk aktivitet i farvandet omkring Thera, formentlig 198/97 f.Kr. frembragte en ny ø. Se Strabon 1,3,16 p. 57, Seneca *Quaestiones naturales* 2,26,4 og Justin 30,4,1. Vers 6-7: I slaget ved Kynoskefalai 197 f.Kr. blev Filip V af Makedonien (her “den stærkere”) besejret af romerne i forening med aitolerne (her, næppe velbegrundet, betegnet som “svagere”). Se yderligere Fontenrose (1978) 161 og 346. Parke & Wormell 1956) nr. 357. Andersen (1987) nr. 98.

66. Opstanden under Spartacus 73 - 71 f.Kr. omfattede slaver af alle nationaliteter. Den her nævnte forudsigelse er ikke omtalt andre steder.

skrevet “Grundsætninger”,⁶⁷ men at bogstaverne tilfældigvis og af sig selv traf sammen, og at det var på den måde, bogen blev til?”

Drøftelser under den fortsatte rundgang blandt offergaverne i helligdommen (kap 12 – 16)

12 (399e-400d). Samtidig med, at vi drøftede disse ting, gik vi videre. Da vi nu i korinthiernes skatkammer betragtede bronzepalmen, som er den eneste af deres offergaver, som endnu er tilbage, vakte frøerne og vandsnogene, som er ciseleret på dens fod, Diogenianos’ undren, og selvfølgelig også vores. For palmen er ikke, som visse andre træer, en sumpplante, der er glad for vand, og frøerne har heller ikke nogen relation til korinthierne, så at de kunne tjene som symbol eller kendemærke for byen, sådan som det giver mening, at selinuntierne⁶⁸ siges at have ofret en selleri af guld, og at folkene fra Tenedos har ofret øksen på grund af de krabber, som lever på deres ø ved et sted, der hedder Asterion. For disse krabber lader til at være de eneste, der på deres skjold har en tegning, som ligner en økse. Og når det gælder guden selv, mener vi, at ravne og svaner og ulve og høge er langt mere efter hans smag end de nævnte dyr. Da Sarapion nu gav udtryk for den opfattelse, at kunstneren havde skabt en symbolsk fremstilling af solens næring, fødsel og uddunstning fra det våde element, hvad enten han havde lånt øre til Homer, der siger:

‘Frem af den dejlige Søe i en Fart Solguden sig hæved’,⁶⁹

- eller han havde set, at ægypterne maler et nyfødt barn siddende i en lotusblomst⁷⁰ som symbol på solens tilblivelse og på solopgangen, brød jeg ud i latter og sagde: “Du godeste, bringer du nu stoicismen på bane og smugler uden videre “brande” og “uddunstninger” ind i argumentationen; du henter jo, ligesom de thessaliske kvinder månen og solen ned, som om de havde deres vækst og udspring hernede fra, fra jorden

67. *Κύρια δόξαι* (lat.: *Sententiae*)

68. Selinuntierne: Indbyggerne i byen Selinus på Sicilien. Planten hedder selinon, nærmest en slags bladselleri; den findes afbildet på byens mønter. Om øksens symbolske betydning for Tenedos, se Pausanias 10,14,1-4.

69. Odysseen 3,1, Wilsters oversættelse.

70. Jf. Plutarch *De Iside et Osiride* 355 b-c. Her knyttes ordet brand til billedet af solopgangen.

og vandet - ? Platon kaldte jo mennesket en himmelsk plante,⁷¹ der fra sit hoved ligesom fra en rod holder sig oprejst. Men I gør nar af Empedokles for at hævde, at 'solen, der er blevet til ved det himmelske lys' brydning ud over jorden,⁷² derpå

atter med dristigt blik kaster lyset op til Olympen.'

I selv erklærer, at solen er et jordfødt væsen eller en sumpplante med indfødsret i frøers og vandsnoges land. Men lad os nu overlade dette til det stoiske melodrama, og lad os undersøge det, som kunstnerne har tilføjet, med følgende tilføjelse: I mange tilfælde er deres værker raffinerede, men de har ikke altid undgået det smagløse og overlæssede. For ligesom han, der har anbragt hanen på Apollons hånd,⁷³ har villet fremkalde en forestilling om morgenstunden og tiden lige før solopgang, sådan kunne man sige, at frøerne her er symbol på forårstiden, hvor solen begynder at have magt over luften og at gøre op med vinteren – forudsat altså, at man mener, som I gør,⁷⁴ at Apollon og solen ikke er to guder, men én." "Jamen" sagde Sarapion, "mener du ikke det, eller tror du, at solen er en anden end Apollon?" "Det gør jeg," svarede jeg, "lige så vel som månen er en anden end solen; men *den* skjuler ikke ret tit solen, og ikke for alle mennesker, men solen har fået næsten alle til at være uvidende om Apollon, fordi den ved sansningens magt flytter deres tankevirksomhed bort fra det værende til det, der synes at være."

13 (400d-400f). Derefter spurgte Sarapion guiderne, hvorfor man kaldte skatkammeret "korinthiernes" og ikke "Kypselos", da han jo har skænket det. Da de ikke svarede, formodentlig fordi de ikke kendte grunden, lo jeg og sagde: "Hvad forestiller vi os, at disse folk skal kunne vide eller huske, når de er slået fuldstændig ud af jeres luftige snak? Faktisk hørte vi dem tidligere sige, at da eneheredømmets tid var forbi, ønskede korinthierne at sætte en indskrift, der indeholdt *byens* navn såvel på den gyldne statue i Pisa⁷⁵ som på skatkammeret her. Delferne tillod det som et retfærdigt ønske og bevil-

71. Se *Timaios* 90 A

72. Her fraviges teksten i Flacière (1974), der vælger en, forekommer det mig, unødvendig konjunktur. I stedet følges Flacière (1962) og Schröder (1990), der benytter manuskripterens læsemåde: $\pi\epsilon\rho\iota\gamma\eta\nu$ Empedoklescitatet: DK 31 B 44).

73. Der synes ikke at være spor af det omtalte monument.

74. Om Apollons eventuelle identifikation med solen, se Plutarch *Om E i Delfi* 386 b og *Om oraklernes tilbagegang* 434 f.

75. En Zeusstatue, beklædt med guld, opstillet i Heratemplet i Olympia/Pisa i landskabet Elis. Eleerne præsiderede over De olympiske lege, se Strabon 8,3,30 og Pausanias 5,2,3.

gede det, men eleerne afslog, hvorefter korinthierne vedtog, at *de* ikke måtte deltage i de isthmiske lege;⁷⁶ derfor har der siden den tid ikke været nogen konkurrencedeltager fra Elis ved de isthmiske lege. Derimod er Herakles' mord på Molioniderne⁷⁷ ved Kleonai ikke, som nogle mener, en medvirkende årsag til eleernes udelukkelse; tværtimod var det jo også eleerne, der skulle have udelukket korinthierne, hvis de havde ment sig krænket af dem i denne sag." Det var så mine ord.

14 (400f-401b). Da vi havde passeret akanthiernes og Brasidas' skatkammer, og guiden havde udpeget stedet, hvor hetæren Rhodopis' jernspid engang havde været placeret, udbrød Diogenianos forarget: "Det er altså én og samme by, som fandt det rigtigt at give Rhodopis et sted, hvor hun kunne komme og placere tienden af sin fortjeneste, men også fandt det rigtigt at lade Æsop, hendes medslave henrette!"⁷⁸ Men Sarapion replicerede: "Gode ven, hvorfor forarger det dig? Kast et blik opad, og se dér mellem feltherrerne og kongerne den gyldne statue af Mnesarete, som Krates⁷⁹ sagde står som et monument over grækernes letfærdighed." Den unge mand så så derhen og sagde: "Var det ikke om Fryne,⁸⁰ Krates sagde sådan?" "Jo", sagde Sarapion, "Hun hed nemlig Mnesarete, men blev kaldt Fryne på grund af sin blege teint. Og det lader til, at tilnavne i mange tilfælde får de rigtige navne til at gå i glemmebogen. F.eks. siger man, at Alexanders mor, der hed Polyxene, sidenhen blev kaldt både Myrtale, Olympias og Stratonike; og Eumetis fra Rhodos kalder de fleste den dag i dag Kleobuline efter hendes far; Herofile fra Erythrai, som var sandsigerske, benævnte man Sibylla. Du vil også kunne høre sprogfolkene hævde, at Ledas navn var Mnesinoe og Orestes' Archaïos. Men", fortsatte han (med et blik til Theon) "hvordan forestiller du dig at imødegå den kritik, der blev rejst i anledning af Fryne?"

76. Korinthierne præsiderede over de isthmiske lege, som fandt sted hvert andet år på landtangen ved Korinth.

77. Matronymikon for to brødre, sønner af Molione og Poseidon. De er omtalt som ganske unge i *Iliaden* 11,709 og 750 ff. [Apollodor] *Bibliotheca* 2,7,2 beretter, at de som hærførere hos eleerne dræbtes af Herakles.

78. If. Herodot 2,134 var Rhodopis og Æsop slaver hos Iadmon på Samos. Senere kom Rhodopis til Ægypten, blev frigivet og tjente mange penge. De (kæmpemæssige) stegespid forklares med, at hun ønskede at skænke helligdommen i Delfi noget, som ingen andre havde fundet på! Herodot kender også til delfiernes skyld i Æsops død. Deres falske påstand om, at han var skyldig i tempelran, fortælles flere steder i litteraturen, bl.a. Plutarch *De sera numinis vindicta* 556 f, jf. også Aristofanes *Vespæ* 1446.

79. Krates, kynisk filosof 4. - 3. årh f.Kr.

80. Billedhuggeren Praxiteles' elskerinde, jf. næste kapitel.

15 (401b-401e). Theon svarede ham med et lille smil: "Det vil jeg gøre ved samtidig at kritisere dig selv for kun at angribe grækernes allerubetydeligste fejltrin. For ligesom Sokrates under en middag hos Kallias kun afviser parfume, men ikke tager anstød af at se børn danse og gøre akrobatiske kunster og heller ikke af at se på kyssen og på bajadser,⁸¹ sådan lader det til, at du vil bortvise en stakkels kvinde fra helligdommen, fordi hun har brugt sine legemlige fortrin på en upassende måde, men når du ser guden fuldstændig omringet af førstegrødeofre og tiende, der stammer fra drab og krig og plyndringer, og ser templet stopfuldt af krigsbytte og erobringer taget fra andre grækere, bliver du ikke forarget, og du har ikke ondt af grækerne, når du læser skammelige indskrifter på de skønne offergaver: 'Brasidas og akantierne fra athenerne' og 'athenerne fra korinthierne' og 'fokeerne fra thessalerne' og 'orneaterne fra sikyonierne' og 'amfiktyonerne'⁸² fra fokeerne'. Men det lader til, at Praxiteles ved at skaffe sin elskerinde plads her er den eneste, der har voldt Krates ærgrelse; Krates skulle hellere have påskønnet, at Praxiteles ved siden af disse gyldne kongestatuer opstillede en gylden statue af en hetære og dermed brændemærkede rigdommen for ikke at rumme noget, der var værd at beundre eller ære. For det er passende, at konger og herskere her i gudens bolig opstiller offergaver, der vidner om retfærdighed, besindighed og ædelmodighed, ikke om gylden og luksuriøs overflod, som også findes hos folk, der har levet et lastefuldt liv."

16 (401e-(402b). "Men du mangler at fortælle" sagde den ene af guiderne, "at Kroisos lod fremstille en gylden statue af sin bagerkone⁸³ og indviede den her", hvortil Theon svarede: "Ja, men han gjorde det ikke i foragt for helligdommen, men fordi han havde en god og retfærdig grund. Det fortælles nemlig, at Kroisos' far, Alyattes, giftede sig med en ny kone og fik andre børn med hende; kvindemennesket, som nu stræbte Kroisos efter livet, bragte bagerkonen et giftstof og befalede hende at ælte det ind i et brød og give det til Kroisos; men bagerkonen fortalte det i al hemmelighed til Kroisos og serverede brødet for kvindens egne børn; da Kroisos var blevet konge, gjorde han til

81. Den omtalte middag er emnet for Xenofons *Symposion*: 2,3 siger Sokrates nej tak til værtens forslag om parfume for ikke at sinke underholdningen.

82. Det amfiktyoniske forbund, der omfattede adskillige væsentlige stater, deriblandt Fokis, hvor Delfi er beliggende, administrerede sammen med Delfi Apollons tempel og dets rigdomme; jf. note 135 . I den såkaldte 3. hellige krig i 4. årh. f.Kr. førte forbundet krig mod Fokis, se nedenfor, kap.16 med note 84.

83. Herodot 1,51

gengæld for det så at sige guden til vidne på sin taknemmelighed over for bagerkonen, og deri gjorde han ret. Derfor” fortsatte han, “er det på sin plads at agte og ære den slags offergaver, også hvis de kommer fra byer som f.eks. opuntierne gave. For da fokeernes eneherskere⁸⁴ havde ladet mange offergaver af guld og sølv smelte og præge til mønt, som de satte i omløb i byerne, samlede opuntierne alt, hvad de havde af fokiske penge og lod fremstille en hydria, som de sendte tilbage hertil og indviede til guden. Jeg påskønner både beboerne i Myrina og Apollonia, som har sendt årstidsfrugter af guld hertil, men endnu mere dem i Eretria og Magnesia, som har skænket en førstegrøde af mennesker⁸⁵ til guden, fordi han er giver af afgrøde, er fædrenes og slægtens gud og er menneskeven. Men jeg misbilliger megareerne, fordi de omtrent som de eneste har rejst en statue her af guden udstyret med en lanse; det gjorde de efter den kamp, hvor de besejrede og fordrev athenerne, der havde holdt deres by besat siden perserkrigene. Senere ofrede de imidlertid et plektron af guld til guden, sandsynligvis fordi de var blevet opmærksomme på Skythinos’⁸⁶ ord om lyren:

‘ – den stemmer

Zeuses skønne søn Apollon, han som samler til en enhed
al begyndelse og ende; solens glans er gudens plektron.”

Rundgangen afsluttes, selskabet tager plads på templets sydside for at genoptage hovedemnet (kap. 17)

17 (402b-402d). Da Sarapion lagde an til at sige noget om dette, sagde vores gæst: “Det er ganske vist en fornøjelse at høre fortællinger som disse, men jeg må insistere på at få opfyldt løftet fra før om en forklaring på, hvad der har fået Pythia til at ophøre med at give orakelsvar på episke vers og andre versmål;⁸⁷ så hvis I synes, så lad os udsætte resten af rundvisningen og sætte os her og høre nærmere om det. For det er dette forly-

84. Under den 3. hellige krig forgreb fokeernes herskere sig på Apollontemplets rigdomme for at finansiere krigsførelsen. Det er denne helligbrøde, opuntierne fromt rådede bod på.

85. Det er usikkert, om Plutarch i forlængelse af den foregående diskussion mener statuer af mennesker (således Flacelière 1962 ad loc.), eller der menes levende mennesker; i så fald refereres formentlig til legender om bygrundlæggelser, hvor kolonisterne viedes til og betragtedes som udsendt af Apollon, se Parke & Wormell (1956 vol. I) 52 ff. Diskussion hos Schröder (1990) 301 f.

86. Skythinos fra Teos, 4. årh. f.Kr., se Lesky (1963) 240.

87. Se kap. 7, note 49 og kap. 20, note 104.

dende, der især svækker tilliden til oraklet, og man går så ud fra som et alternativ, at enten kommer Pythia ikke i kontakt med det sted, hvor det guddommelige findes, eller også er ånden fuldstændig udslukt og dens kraft borte.”

Vi går så omkring til sydsiden af templet og sætter os på trinene med ansigtet vendt mod Ges helligdom og kilden; det får straks Boethos til at sige, at selve stedet gør fælles sag med gæsten, når det gælder om at løse problemet. “For der var her en helligdom for muserne, hvor vandet strømmede op,⁸⁸ hvorfor man anvendte dette vand både til drikofre *og til renselser*,⁸⁹ som Simonides siger:

‘Her under de skøntlokkede musers bolig
øses helligt vand til renselser’

Og sidenhen kalder han på en mere opstyltet måde Kleio⁹⁰ for

‘renselsernes hellige vogter’

Og siger, at hun

‘hyppigt anråbt, klædt i en peplos uden guld,
fra det guddommelige dyb
bringer det duftende, yndige vand’

Eudoxos⁹¹ tog altså fejl, når han troede på dem, der hævdede, at dette vand hedder Styx’ vand. Når man indførte en kult for muserne som hjælpere og vogtere af spådomskunsten netop her ved siden af kilden og helligdommen for Ge, der siges at have ejet oraklet, skyldes det, at svarene blev givet på vers og i sang. Der er også dem, der siger, at det heroiske versmål lød her for første gang:

88. Ges helligdom – kilden – musehelligdom: Mulige lokaliseringer, se f.eks. Roux (1971) nr. XXIX på plan efter s. 223. Kilden: græsk: τὸ θ’ ὕδωρ, ‘vandet’. Mss. Har efter dette ord en lakune på ca. tolv bogstaver; den er af flere udgivere udfyldt med navnet Kassotis, genetiv: τῆς Κασσοτίδος, som er optaget af Flacelière (1962), men senere betegnet som tvivlsomt af ham (1974).

89. Ordene ‘og til renselser’ findes ikke i mss., og der er heller ingen lakune på stedet. De er indføjet fra nedenstående vers. De to Simonidesfragmenter er i øvrigt overleveret i en meget dårlig tilstand. Rekonstruktionsforsøg, se f.eks. Bergk, PLG 44 og 45 og Diehl, Anth. Lyr. Graec. 2. udg. 25 og 26.

90. En af muserne.

91. Om matematikeren og astronomen Eudoxos fra Knidos se Lesky (1963) 588.

‘Fugle skal komme med fjer, og voks er biernes bidrag’;⁹²
da Ge var blevet *underlegen i forhold til guden*,⁹³ mistede hun sin ophøjede position.”

Vers og prosa (kap. 18 – 20)

18 (402d-403a). Sarapion bemærkede: “Kære Boethos, det, du sagde her, er mere rime-
ligt og passende; for vi bør ikke angribe guden og frakende ham forudviden og
guddommelighed sammen med spådomskunsten, men søge at finde forklaringer på
det, der fremtræder som selvmodsigende, og vi bør ikke forkaste vores fædrene tro.”
“Helt rigtig, min gode Sarapion,” sagde jeg, “vi forkaster jo heller ikke filosofi som
noget fuldstændig færdigt og passé, fordi filosofferne tidligere udtrykte deres lære og
meninger på vers som f.eks. Orfeus, Hesiod, Parmenides, Xenofanes, Empedokles og
Thales, men senere opgav versformen og stadig ikke bruger den, vel at mærke med
undtagelse af dig: Det er din fortjeneste, at poesien igen finder hjem til filosofien og
sender et klart og ædelt signal til de unge. Aristarch, Timokrates, Aristyllos, Hippar-
chos og deres kreds forringede heller ikke astronomiens anseelse ved at skrive i prosa,
selvom Eudoxos, Hesiod og Thales tidligere havde skrevet på vers – hvis ellers Thales
virkelig har digtet *Astronomien*, som tillægges ham. Også Pindar medgiver, at han er i
vildrede med hensyn til tilsidesættelsen af en vis musikalsk stil, og han undrer
sig⁹⁴.....for der er intet farligt eller påfaldende ved at undersøge årsagerne til
den slags ændringer; men at afskrive disse færdigheder og evner, fordi noget ved dem
fjernes eller forandres, er ikke rimeligt.

19 (403a-403f). Theon⁹⁵ greb nu ordet og sagde: “Ja, disse fagområder har virkelig
været genstand for store forandringer og fornyelser; men, som du ved, blev mange af
orakelsvarene her også i ældre tid givet på prosa, selv når det gjaldt ikke ubetydelige

92. Pausanias 10,5,5 gengiver en række fantastiske fortællinger om tempelbyggeriet i Delfi: det 2. tempel skulle være bygget af bivoks og fjer (§ 9). Tidligere i samme passage (§ 7-8) nævner Pausanias blandt flere anskuelser om orakelgivningens form og oprindelse, at *Femonoe* var den første præstinde for guden og den første til at synge heksametret.

93. Tekstoverleveringen til det af * * indrammede sted er yderst problematisk og oversættelsen derfor usikker.

94. En lakune på ca. 150 bogstaver gør det uvist, hvad Pindar undrede sig over.

95. Theon beholder ordet i resten af skriftet, se dog indledningen s. 5, 9 og 14.

forhold; for, som Thukydide beretter,⁹⁶ da lakedaimonierne rådspurgte guden om krigen mod athenerne, lovede han dem i sit svar sejr og overmagt, og at han selv - opfordret eller uopfordret - ville komme dem til hjælp; et andet orakelsvar gik ud på, at hvis de ikke lod Pausanias komme hjem fra landflygtigheden, ville de komme til at pløje med et plovskær af sølv.⁹⁷ Og da athenerne bad om orakelsvar angående felttoget på Sicilien, pålagde han dem at hente Athenes præstinde fra Erythrai; men denne kvindes navn var *Hesychia*.⁹⁸ Da Deinomenes fra Sicilien bad om orakelsvar vedrørende sine sønner, svarede guden, at de tre af dem⁹⁹ ville blive eneherskere; da Deinomenes indskød: "Det bliver vel forbundet med smerte for dem, herre Apollon?", svarede guden, at han også medgav dette og føjede det til sit svar.¹⁰⁰ I ved jo nok, at Gelon, mens han var enehersker, led af vattersot og Hieron af sten, mens den tredje, Thrasybulos, blev involveret i oprør og krige og mistede sit herredømme efter kort tids forløb. – Prokles, der var enehersker i Epidauros, gjorde det af med mange mennesker på en rå og forbryderisk måde. Blandt dem var Timarchos, der var kommet til ham medbringende sine penge; ham dræbte han efter først at have modtaget ham venligt, og den døde lod han anbringe i en kurv og kaste i havet. Dette fik han Kleandros fra Aigina til at udføre for sig, uden at nogen andre vidste besked om det. Senere, da hans position var blevet truet, sendte han i hemmelighed sin bror Kleotimos hertil for at rådspørge oraklet om sin mulighed for flight og udvandring; guden svarede så, at han tilstod Prokles flight og udvandring til det sted, hvor han havde befalet sin aiginetiske gæsteven at nedsænke kurven, eller, hvor hjorten kaster sit gevir. Eneherskeren forstod godt, at guden befalede ham at kaste sig i havet eller lade sig begrave (for når hjortene fælder deres gevir, begraver de dem og lader dem forsvinde under jorden) – da han imidlertid tøvede en kort tid, og hans situation blev fuldstændig håbløs, måtte han gå i landflygtighed; men

96. Thukydide 1,118

97. Thukydide 5,16. Plutarch skriver fejlagtigt Pausanias. Det handler om Pleistoanax (søn af Pausanias). 'Pløje med et plovskær af sølv' sandsynligvis: købe deres korn for penge (sølv) dvs. de risikerer misvækst.

98. Navnet betyder ro, fred. Plutarch *Nikias* 13 (532 a 9) gengiver et orakelsvar, der med tilsvarende tvetydighed af navnet Hesychia anbefaler at holde fred.

99. Om udeladelsen af den fjerde, Polykalos, se Flacelière 1962 og 1974 ad loc. og Bolkestein (1964) 370.

100. I den sidste ledsætning fraviges Flacelières udgave, der følger mss., som imidlertid indeholder en uantagelig blanding af direkte og indirekte tale. I stedet følges Schröders tekst (jf. også hans kommentar ad loc.).

Timarchos' venner fik fat i ham, slog ham ihjel og kastede liget i havet. Men hvad der vejer tungest er, at de forordninger, i kraft af hvilke Lykurgos indrettede lakedaimoniernes statsforfatning, blev givet ham på prosa. Endvidere har Herodot og Filochoros¹⁰¹ og Istros, som i allerhøjeste grad satte en ære i at samle versificerede spådomme, ikke desto mindre gengivet talløse ikke-metriske orakelsvar, og Theopompos, som har beskæftiget sig mere indgående med oraklet end nogen anden, kritiserede voldsomt folk, der ikke mente, at Pythia på hans tid gav orakelsvar på vers, men da han så ville underbygge sin opfattelse, har han kun kunnet fremlægge ganske få sådanne orakelsvar, hvad der tyder på, at resten allerede dengang blev givet på prosa.

20 (403f-404b). Der er også i dag eksempler på, at orakelsvar fremkommer på vers, og ét af dem er blevet meget berømt på grund af sin tilblivelse: Der findes i Fokis en Herakleshelligdom,¹⁰² hvor det er sædvane, at den, der vies til præst, i det pågældende år ikke må have omgang med en kvinde; derfor udpeger man også for det meste ældre mænd til præster. Men for ikke så længe siden fik undtagelsesvis en ung mand præstesket; han var på ingen måde noget dårligt menneske, men tværtimod ærekær. Han elskede en ung pige; i begyndelsen beherskede han sig og undgik kvinden, men da hun engang tilfældigt kom forbi ham, mens han hvilede efter at have drukket og danset, tog han hende.¹⁰³ Bange og bestyrtet tog han sin tilflugt til oraklet og rådspurgte guden, om der mon fandtes nogen mulighed for tilgivelse eller soning; og han fik følgende svar:

101. Filochoros, 4.- 3. årh. f.Kr. og Istros, 3. årh. f.Kr. hører til de såkaldte atthidografer. Theopompos fra Chios, historiker fra 4. årh. f.Kr. Af disse forfatteres værker findes kun fragmenter, og ingen af dem belyser desværre Plutarchs udsagn her.

102. Her fraviges Flacelières tekst, der føjer 'kvindehaderen' til Herakles som en kulttitel. Det er en konjektur af Xylander, som følges af mange. Mss. har på stedet seks bogstaver, der indeholder roden 'had', men i øvrigt ikke giver mening. Schröder sætter *crux* ved dem, og jeg følger ham ved i oversættelsen at forbigå dem. Den forslåede kulttitel findes intet sted i forbindelse med Herakles og er sandsynligvis inspireret af den følgende fortælling. Seksuel afholdenhed i forbindelse præstelige funktioner er imidlertid ikke et ukendt fænomen og kan ikke begrunde indførelsen af et i øvrigt ukendt epitete til Herakles.

103. Her fravælges Flacelières tekst i 1974 udgaven, hvor han følger en konjektur af Naber, der gør kvinden til subjekt i sætningen og dermed til forførelsen, jf. Bolkestein (1964) 371 f. Manuskripternes læsemåde fastholdes af Flacelière i 1964- tekstudgaven samt af Babbitt og lægges altså til grund her.

‘nødvendigt værk vil altid blive tålt af gud.’¹⁰⁴

Imidlertid, selv hvis man ville indrømme, at det slet ikke er profetier, der forekommer i vor tid, når de ikke er på vers, ville man komme i endnu større forlegenhed i forhold til de gamle orakler, der snart gav deres svar på vers, snart ikke på vers. Der er dog ingen af disse to former, der behøver at overraske os, kære unge ven, når blot vi har de rette¹⁰⁵ og rene meninger om guden og ikke tror, at det var ham, der i gamle dage komponerede versene, og nu indgiver Pythia orakelsvarene, og lader dem komme til orde ligesom gennem en skuespillers maske.

Hvordan inspiration fungerer (kap. 21 – 22)

21 (404b-405a). Det er afgjort umagen værd på et senere tidspunkt at gå mere i dybden i en samtale om disse spørgsmål, men lad os for øjeblikket i korthed genkalde os, hvad vi har lært: at kroppen bruger mange redskaber, men sjælen bruger kroppen selv og kroppens dele; sjælen på sin side er blevet til som guds redskab, og et redskabs værd består i - så godt det kan med den kraft, det har fra naturens hånd - at tilpasse sig sin bruger og at gøre sig umage med netop den tankegang, der åbenbares for det – men at vise den, ikke som den fandtes hos sin ophavsmand, ren og urørt og fejlfri, men blandet med meget af dets eget; for i sig selv er denne tanke skjult for os, og når den åbenbarer sig i noget andet og gennem noget andet, er den influeret af dettes natur. Og her tænker jeg ikke på voks og guld og sølv og bronze og alle andre slags formbart materiale, som modtager én given form i lighed med det afbildede, men ikke desto mindre føjer en helt anden karakter, der stammer fra det selv, til den afbildede genstand; - eller på de uendelig mange fordrejede syn og billeder af en enkelt form, som man kan opleve

104. Jambisk trimeter. Dette metrums anvendelse i orakelsvar tilskrevet Delfi er sjældent forekommende og hvert enkelt tilfælde stærkt omdiskuteret (se f.eks. Fontenrose (1978) 188 og Schröder (1990) ad loc.). Det er nærliggende, at verset kan hidrøre fra en tragedie; det væsentlige her er dog, at Plutarch lader sin Theon citere det som delfisk og som eksempel på nutidig forekomst af orakler på vers. Umiddelbart efter går Theon hypotetisk ind på sine modstanderes opfattelse, refereret i begyndelsen af kap. 17 af den unge Diogenianos: at guden ikke kan stå bag orakelsvar, der ikke er på vers.

105. Flacelière (1974) har her en konjektur med betydningen “fromme” til udfyldning af en lakune. “Rette” findes imidlertid i håndskrift B, som han følger i sin 1962-udgave, og som også Babbitt vælger.

i plane, konkave eller konvekse spejle; for de er¹⁰⁶ og intet ligner solen mere af ydre eller er af naturen et mere lydigt redskab for den end månen; selv om den henter lys og glød fra solen, sender den dem ikke videre til os i samme tilstand, men iblandet noget af den selv, så de både har ændret farve og fået en anden virkning; varmen er helt borte, og lyset er mere dæmpet på grund af denne svaghed. Jeg tror, du kender Heraklits udsagn: "Den herre, som ejer oraklet i Delfi, hverken udsiger eller skjuler noget, men giver tegn".¹⁰⁷ Før nu dette rammende udtryk videre ud, og indse, at guden her på stedet bruger Pythia, når det gælder det, vi hører, ligesom solen bruger månen, når det handler om det, vi ser; for han viser og åbenbarer sine egne tanker, men han viser dem i blandet form gennem et dødeligt legeme og en menneskelig sjæl, som ikke kan forholde sig i ro og ikke formår over for den, der bevæger den, at holde sig selv ubevægelig og stå fast af egen kraft, men ligesom rører sig i bølgegang og indvikles i sine indre bevægelser og følelser, så den bliver mere og mere urolig. For ligesom malstrømme ikke med fuld sikkerhed har herredømme over de legemer, der hvirvles rundt, idet de ganske vist føres i kredsløb af nødvendighed, men også synker nedad i kraft af deres natur, så at der af de to impulser opstår en forvirret og ubestemt cirkelbevægelse, sådan ser det ud til, at den såkaldte guddommelige inspiration er en blanding af to bevægelser, idet sjælen bevæges i én retning i overensstemmelse med, hvad der overgår den, og samtidig i en anden retning i overensstemmelse med sin egen natur. Når det nu ikke er muligt med vold og magt at ville anvende ikke-besjælede og dermed stillestående legemer i modstrid med deres natur, f.eks. at behandle en cylinder, som var det en kugle, eller en kegle, som var det en terning, eller en lyre som en fløjte eller en trompet som en citar, ja, når det lader til, at det at bruge en hvilken som helst ting sagkyndigt er det samme som at bruge den efter dens natur, mon så nogen ville finde på *ikke* at behandle et besjælet og selvbevægeligt væsen, som besidder foretagsomhed og fornuft, i overensstemmelse med dets allerede foreliggende beskaffenhed eller evne eller natur, men at forsøge at påvirke den umusikalske med musik, analfabeten med litteratur og den, der er ukyndig og uøvet i talekunsten med veltalenhed? Det vil næppe nogen gå ind for.

106. En lakune svarende til 18 bogstaver

107. DK Heraklit 93. Kirk and Raven (1962) 211-12.

22 (405a-405d). Homer er også af samme mening som mig, når han går ud fra, at så at sige intet hænder af nogen som helst årsag ‘uden en gud’,¹⁰⁸ men på den anden side ikke fremstiller guden sådan, at han bruger alle ting til alting, men hver enkelt ting i overensstemmelse med dens kunnen og evne. For kan du ikke godt se, kære Diogenianos”, fortsatte han, “at når Athene ønsker at overtale achaierne, kalder hun på Odysseus, når hun vil have overenskomsten brudt, vælger hun Pandaros, når troerne skal slås på flugt, går hun til Diomedes? For Diomedes er stærk og stridbar, Pandaros er bueskytte og tåbelig, og Odysseus er veltalende og klog.¹⁰⁹ For Homer havde ikke samme opfattelse som Pindar, hvis det da ellers var Pindar, der skrev:

‘Om gud det vil, så kan du sejle i en si’.¹¹⁰

Nej, Homer forstod, at nogle evner og naturer er skabt til noget, andre til andet, og at de hver for sig bevæges på forskellig vis, også selvom det, der bevæger alle, er ét og det samme. Den bevægende kraft kan altså ikke sætte et gående væsen i gang med at flyve eller et læspende væsen med at tale klart, eller give et, der stammer, velklang (og jeg tror, det netop var af den grund, at guden sendte Battos, der kom her på grund af sin stemme, til Libyen for at grundlægge en koloni, for ganske vist læspede og stammede Battos, men han var klog og havde evner som konge og statsmand).¹¹¹ På samme måde er det umuligt, at analfabeten og den, der aldrig har lyttet til vers, kan udtrykke sig digterisk. Sådan er hun, der nu tjener guden, ganske vist født i et legitimt og smukt ægteskab, så godt som noget, og har selv levet upåklageligt; men da hun er opvokset i et fattigt bondehjem, bringer hun intet med sig hverken i form af kunnen eller nogen anden erfaring og evne, når hun går ind i orakelhelligdommen. Og ligesom Xenofon¹¹² mener, at en ung brud bør have set og hørt så lidt som muligt, når hun kommer til sin mands hjem, sådan er denne kvinde i sit samspil med guden, uerfaren, uvidende om praktisk taget alle ting, en virkelig jomfruelig sjæl. Men vi, som tror, at guden bruger hejrsers, gærdesmutters og ravnens stemmer, når han tilkendegiver noget, forlanger ikke,

108. *Od.* 2,372 og 15,531.

109. Odysseus’ indgriben: *Il.* 2,172 ff.; Pandaros’: *Il.* 4,92 ff.; Diomedes’: *Il.* 5,123 ff.

110. ‘en si’: Egentlig en måtte, et fletværk af vidjer, altså utæt. Verset, et jambisk trimeter, er tilskrevet flere forskellige digtere. Lukian, *Hermotimos* 28 hentyder til det og kalder det et ordsprog.

111. Fortællingen om Battos’ besøg i Delfi og grundlæggelsen af Kyrene i Libyen findes hos Herodot 4,155 ff.

112. Xenofon, *Oikonomikos* 7,4-6.

at de, hvor meget de end er gudernes sendebud og herolder, udtaler alting kunsthæderligt og klogt; men Pythias stemme og tale vil vi have skal lyde som tragisk stil på teatret, ikke ubehagelig og ikke simpel, men på vers, majestætisk og klangrigt med brug af metaforer og ledsaget af fløjtespil!

Inspirationen og den historiske dimension (kap. 23 – 27)

23 (405d-406b). Hvad skal vi så sige om gamle dages Pythiaer? Jeg tror, der er flere ting at sige. For det første gav også de, som allerede sagt,¹¹³ for det meste deres udsagn på prosa. For det andet frembragte den tid menneskelige temperamenter og naturer, som havde en ubesværet tilgang til poesien, hvortil der umiddelbart knyttede sig iver, fremdrift og en sjælelig disposition, der kom til udtryk i en tilbøjelighed, som kun behøvede en beskedent tilskyndelse udefra og et beskedent skub til fantasien for straks at finde hjem til sin fortrolige udtryksform¹¹⁴ – og det gælder ikke kun astronomer og filosoffer, som Filinos nævner; men når sådanne naturer kom under indflydelse af rigelig vin eller en stærk følelse; når en sorg trængte sig på, eller en glæde opstod, så gled den fortrolige samtale over i klangfulde stemmer, så symposierne fyldtes af kærlighedsvers og sange, og deres bøger af samme slags tekster. Når Euripides sagde:

‘Er Eros lærer, bliver selv en træmand til
poet’¹¹⁵

- mente han ikke, at Eros indgiver nogen den digteriske og musikalske evne, men at han aktiverer og opildner en evne, som allerede foreligger skjult og ubrugt. Eller skal vi påstå, at der ikke er nogen i vore dage, der elsker, men at Eros er gået sin vej for altid, fordi ingen med sine vers og sange, som Pindar siger¹¹⁶

‘sender som pile rask sine sødtklingende lovsange mod de
elskede ynglinge’

113. Kapitel 19.

114. nemlig poesien, jf. Kapitel 18

115. Jambisk trimeter, citat fra Euripides' *Sthenobolia*. TGF, Euripides 663.

116. *Isthmia* 2,3.

- nej, det ville være tåbeligt; for kærlighedsguder færdes stadig i stort tal blandt menneskene, men da de omgås sjæle, som ikke har noget naturligt eller nært forhold til musik, må de ganske vist virke uden fløjte og lyre, men de er lige så ordrige og glødende som i gamle dage; og for øvrigt vil det hverken være ret eller rimeligt at sige, at Akademiet og Sokrates' og Platons kreds var uden Eros - vi kan jo læse deres erotiske skrifter¹¹⁷ - men digte har de ikke efterladt sig. Kan man ikke lige så godt påstå, at Sappho har været den eneste erotisk grebne kvinde, som man kan hævde, at kun sibyllen og Aristonike,¹¹⁸ og hvem der ellers har givet sandsagn på vers, har været sand-sigersker? Chairemon¹¹⁹ siger som bekendt:

‘for vinen går i ledtog med de folks manér’

- som drikker den; på samme måde benytter såvel den mantiske som den erotiske entusiasme den foreliggende evne og bevæger enhver af dem, som den griber, i overensstemmelse med vedkommendes natur.

24 (406b-406f). For øvrigt, når vi betænker gudens og hans forsyns måde at virke på, vil vi opdage, at forandringen har vist sig at være en fordel. For anvendelsen af sprog ligner omsætningen af penge i en given møntfod: Også for sproget gælder, at det er det tilvante og fortrolige ved det, som gør det gangbart, hvorfor det antager forskellig valør til forskellige tider. Der var altså en tid, da man som sprogets møntfod anvendte vers og melodier og sange, og al historie og filosofi, ja kort sagt enhver tilskikkelse og enhver handling, der krævede et nogenlunde ophøjet stilleje, blev opgjort i poesi og musik. For mens der i vore dage dårlig nok er nogle få mennesker, der forstår den udtryksform, så lyttede dengang alle ‘hyrder og plovmand og fuglefængere’ som Pindar siger,¹²⁰ med glæde til det, der blev fremført i sang; så takket være denne forkærlighed for poesi anvendte de fleste lyre og sang til at advare, til at tale frit ud, til at formane og til at skabe fortællinger og ordsprog; desuden forfattede de hymner, bønner og paianer til guderne på vers og til musik; nogle gjorde det, fordi de havde et naturligt anlæg, andre fordi det var sædvane. Derfor undte guden også spådomskunsten skønhed og ynde og udelukkede ikke en værdsat muse fra trefoden, men tilskyndede hende snarere ved at

117. F.eks. Platons *Faidros* og *Symposion*. De ca. 30 epigrammer, som i antikken er tillagt Platon, er, måske med en enkelt undtagelse, ikke af ham.

118. Sibyllen: se ovenfor, kap. 9. Aristonike, en Pythia på perserkrigenes tid; Herodot 7,140 ff.

119. Tragisk digter, 4.årh. f.Kr. TGF 781-92.

120. *Isthmia* 1,48.

opmuntre de poetiske naturer og hilse dem velkommen; selv indgav han disse naturer forestillinger og begunstigede en pompøs og udtryksfuld stil som værende både passende og beundringsværdig. Men folks levevis ændrede sig i takt med deres vilkår og anlæg, og den nye skik og brug, som var afvisende over for det ekstravagante, gjorde det af med de guldsmykkede håropsætninger, kasserede de lange, bløde dragter,¹²¹ og det var nok også den, der fik det overdrevent lange hår klippet og afskaffet koturnen; folk vænnede sig til, hvad der ikke er så ringe, at imødegå luksus med enkelhed og at betragte det ukunstlede og beskedne snarere end det pompøse og overlæssede som noget smukt, og da sproget undergik den samme forandring og aflagde den tidligere sprogdragt, så steg historien så at sige ned fra versenes vogn, og det var især i kraft af den prosaiske gåen til fods, at det sande blev skilt fra det legendariske; filosofien antog med glæde det klare og belærende på bekostning af det blændende og udfoldede sin forskning ved hjælp af talesproget. Guden lod nu ikke længere Pythia kalde sine egne landsmænd 'ildbrændere', spartanerne for 'slangeædere', mennesker for 'højdevæsener' og floder for 'bjergdrikkere';¹²² da han havde frtaget oraklerne de episke vers, de højtravende ord, omskrivningerne og dunkelheden, fik han dem til at tale til brugerne, som lovene taler til bysamfundene, som konger henvender sig til deres folk, og som elever hører deres lærere tale, idet han sigtede mod det forståelige og overbevisende.

25 (406f-407c). Det er i øvrigt værd at holde sig for øje, at guden, som Sofokles siger,¹²³ er

'for vise mænd bestandig profet, dog gådefuld,
men tåber når han ikke, selv når han taler klart.'

Men med klarhedens fremmarch fulgte også en ændring i tillidsforholdet i lighed med udviklingen på andre felter: I gamle dage antog de fleste mennesker det usædvanlige, det ekstraordinære, ja, det helt dunkle og omskrevne for at udtrykke en dybere, guddommelig mening og mødte det med respekt og ærefrygt; men senere, da man foretrak at tilegne sig alting klart og nemt, ikke længere majestætisk eller klangrigt, kritiserede man ikke blot orakelsvarenes poetiske dragt for at modarbejde den rette

121. Jf. Thukydides 1,6,3.

122. Disse fire orddannelser af typen kenninger, som skal illustrere Pythias tale i ældre tid, findes ikke i overleverede orakelsvar, men er dog nævnt i Parke & Wormell II (1956) 226 f.

123. TGF, Sophokles 704.

forståelse ved at lægge uklarhed og tågeslør over det sagte, det kom endda så vidt, at man mistænkte metaforer, gåder og tvetydigheder for at være skabt som smuthuller og tilflugtssteder at gemme sig i og trække sig tilbage til for den, der måtte komme med en fejlagtig spådom. Og tit og ofte har man hørt, at nogle versmagere¹²⁴ sad omkring orakelhelligdommen og ventede på at opsnappe, hvad der blev sagt, hvorpå de ekstemporerede episke og andre vers og rytmer, som de indkapslede orakelsvarene i som en slags beholdere. Jeg skal ikke udtale mig om, hvor stort ansvar folk af Onomakritos', *Prodikos' og Kinaithons' slags¹²⁵ har pådraget sig over for orakelsvarene, som de helt unødvendigt skal have tilført majestætisk tragediestil og svulstighed, og *jeg vil ikke gå ind på disse beskyldninger*.¹²⁶ De, der imidlertid har bidraget mest til poesiens dårlige omdømme, er det omrejsende slæng af tarvelige humbugmagere, der bruger at lure ved helligdomme for Gudernes Moder og Sarapis; dér praktiserer de – nogle på eget beskub, andre ved at trække lod fra nogle lister¹²⁷ – at give orakelsvar til tjenestefolk og kvindemennesker, som især tiltrækkes af vers og en poetisk sprogbrug. Det er altså ikke mindst, fordi poesien synes at stille sig til rådighed for lurendrejere, charlataner og falske spåmænd, at den har tabt sin sandhedsværdi og sin adkomst til trefoden.

26 (407c-408b). Det skulle nu ikke undre mig, om man i gamle dage undertiden havde brug for en vis tvetydighed, for omsvøb og for dunkelhed. For det var ved Zeus ikke tilfældige personer, der opsøgte oraklet for at spørge om købet af en slave eller om deres virksomhed; nej, det var magtfulde stater og konger og eneherskere med en ikke ringe selvbevidsthed, der henvendte sig til guden om betydelige anliggender; at ærgre og fortørne dem ved at være ubehagelig og lade dem høre mange ting, der stred mod deres ønsker, var ikke til gavn for oraklets betjening. Guden retter sig nemlig ikke efter Euripides, der i lovgiverstil udtaler:

124. Eksternt arbejdende digtere (altså ikke præster eller andet tempelpersonale) der satte folks orakelsvar på vers, er også omtalt af Strabon 9,3,5 Jf. Andersen (2023) 12.

125. Onomakritos er omtalt af Herodot 7,6 som en noget tvivlsom chresmolog i Peisistratidernes tjeneste, som både samlede og fiflede med spåmanden Musaios' orakelsvar. *.....*Navnene Prodikos og Kinaithon er rene konjekture for nogle meningsløse ord i grundteksten. De er imidlertid optaget både af Flacelière og Babbitt, men afvist af Schröder, hvad der afgjort er klogt. Ingen af de to navne kan med rimelighed sættes i forbindelse med orakeltekster og der er ingen grund til, at Plutarch skulle have brugt dem som billeder på de foragtede versmagere.

126. *.....*Tekstoverleveringen og dermed selvfølgelig oversættelsen er meget usikker.

127. Jf. Andersen (2023) 7.

‘Alene Foibos tilkommer det
at give mennesker orakelsvar’,¹²⁸

nej, han gør brug af dødelige til at bistå sig og meddele sin vilje, folk, han bør kere sig om og beskytte mod at blive slået ihjel af onde mennesker i deres tjeneste for guden; men da han ikke ville skjule sandheden, så afbøjede han ved poesiens hjælp fremstillingen af den på samme måde, som en lysstråle kan reflekteres og spaltes mange gange, og fratog den således det stødende og hårde. Og der var jo også forhold, som det var hensigtsmæssigt, at eneherskere ikke havde kendskab til, og fjender ikke fik at vide på forhånd. Dem hyllede han i skjult mening og omsvøb, som tilslørede budskabet for andre, men ikke vildførte eller skuffede dem, der havde brug for svaret og ofrede det opmærksomhed. Derfor er det kun den topmålte tåbe, der kommer med bebrejdelser og urimelige anklager mod guden, fordi han nu, da omstændighederne har ændret sig, ikke længere finder det nødvendigt at komme os til hjælp på samme måde som tidligere, men på en anden måde.

27 (407f-408b). Desuden forholder det sig nu sådan, at poesiens største nyttevirkning for det talte ord består i, at indholdet, når det er bundet til og holdt sammen af rytmer, lettere kan fastholdes i erindringen. I gamle dage havde mennesker jo behov for at kunne huske meget: For der var mange ting, der blev meddelt dem, både kendetegn til at finde steder, de rette tidspunkter for at handle, ofringer til oversøiske guddomme, heroers gravsteder,¹²⁹ som var hemmeligholdt og derfor vanskelige at finde for mennesker, der kom langt borte fra, fra Hellas. I ved, hvor mange kendetegn Chios, Kretines, Gnesiochos og Falanthos¹³⁰ foruden mange andre ekspeditionsledere havde brug for for at finde det sted, der var lovet hver især som det rette sted for deres kolonigrundlæggelse. Af dem var der også nogle, der tog fejl som for eksempel Battos.¹³¹ For han mente, at han havde fiasko, mens sagen var, at det sted, han havde indtaget, ikke var

128. *Phoenissai* 958 f.

129. At finde eller værne om heroers ben som beskyttende eller lykkebringende relikvier er et velkendt topos i græske legender; i forbindelse med kolonigrundlæggelser er det dog ikke hyppigt forekommende.

130. Navnene er højst usikkert overleveret med undtagelse af Falanthos, Tarentums grundlægger. Historien om det afgørende orakel og dets tolkning kan ses hos Pausanias 10,10,6-8.

131. Kyrenes grundlægger. Historien fortælles udførligt af Herodot; 4,155 ff.

det, han var blevet sendt til; han vendte så tilbage til oraklet og klagede sin nød; guden gav ham nu følgende svar:

‘Dersom du bedre end jeg det kvægrige Libyen kender,
selvom du aldrig har set det, som jeg, må jeg prise din visdom’¹³²

og med disse ord sendte han ham ud på ny. Også Lysander¹³³ tog fuldstændig fejl, nemlig af højdedraget Orkalides, der også kaldes Alopekos, og floden Hoplites samt

‘lindormen, jordens søn, som listeligt nærmer sig bagfra.’

Han blev overvundet og dræbt på det sted af Neochoros fra Haliartos, en mand, der bar et skjold med en slange som mærke. Sådanne orakelsvar fra gamle dage, som er vanskelige at få hold på og huske, er der mange af, men det er unødvendigt at gennemgå dem for jer, der selv er vel orienterede.

Oraklet i nutiden (kap. 28 – 30)

28 (408b-408c). Tingenes nuværende tilstand, som danner baggrund for de spørgsmål, mennesker retter til guden, hilser jeg for mit vedkommende velkommen med glæde. For der hersker fred og ro, der føres ikke længere krig, og der forekommer ikke længere udvandring og opstande, lige så lidt som Hellas hjemsøges af despoti og andre lidelser og plager, der så at sige fordrer en mængde stærke, usædvanlige lægemidler. Nu, hvor der ikke er noget kompliceret eller hemmeligt eller faretruende på spil, og spørgsmålene handler om små private problemer, der ligner oplæggene i skolen: ‘Om man skal gifte sig’, ‘Om man skal tage ud at sejle’, ‘Om man skal yde et lån’, og hvor bystaternes væsentligste spørgsmål til oraklet drejer sig om høstudbytte, om kvægets formering og befolkningens sundhed, ville kun en ambitiøs retoriker, der ønsker at

132. Thure Hastrup og Leo Hjortsøs Herodotoversættelse, let tillempet. Orakelsvarets drilske tone skyldes, at Battos, som havde fået besked på at rejse til Libyen, (fejlagtigt) mente at have opfyldt dette ved at kolonisere en ø ud for Libyens kyst. Derefter grundlægger Battos med held Kyrene på fastlandet.

133. Spartansk admiral og hærfører. Faldt i begyndelsen af Den korintiske krig i slaget ved Haliartos 395. Her sigtes til en overlevering om, at Lysander havde modtaget et orakel, der advarede ham mod ‘den larmende hoplites og slangen, jordens søn’. Hoplites, græsk for en sværtbevæbnet kriger, antog han meget naturligt for en soldat og slangen for et dyr. En mere udførlig version af disse omstændigheder ved Lysanders død findes i Plutarchs Lysanderbiografi 29,3-7. Her spiller også Alopekos, ‘Rævehøj’ en rolle. Se også Fontenrose (1978) 61 og 332. Parke and Wormell (1956) Vol II nr. 173. Andersen (1987) nr. 50.

pynte på et orakel for at høste anerkendelse, give sig af med at tilføje rytmer, fabrikere omskrivninger og anvende højtravende ord på spørgsmål, der blot kræver et enkelt og kort svar. Men Pythia har for det første selv en ædel karakter, og når hun begiver sig ind i helligdommen og er i gudens nærhed, kerer hun sig lige så lidt som han om anseelse og om menneskers ros eller dadel.

29 (408d-409c). Vi burde velsagtens have den samme holdning; men nu er det, som om vi er plaget af frygt for, at stedet skal miste sit tusindårige ry, og at nogle skal vende oraklet ryggen med foragt, som var det en retorskole, man var utilfreds med; og så giver vi os til at komme med forsvar og udtænker årsager til og forklaringer på ting, som vi ikke ved noget om, og som det heller ikke tilkommer os at vide noget om, af iver efter at berolige og overbevise kritikeren, i stedet for at bede ham rende og hoppe, for:

‘det vil først for ham selv kun vorde saa meget des værre’¹³⁴

- hvis han nemlig kan rumme en gudsopfattelse, der tillader ham at bifalde de vises velkendte indskrifter, ‘kend dig selv’ og ‘intet til overmål’, og beundre dem særligt på grund af den korthed i udtrykket, der indeholder en ligesom koncentreret og djærv tankegang på begrænset plads, men som samtidig tillader ham at kritisere orakelsvarene, fordi de overvejende formuleres stramt, enkelt og lige ud ad landevejen! Sådanne sentenser som de vises har det ligesom vandløb, der presses sammen i en snævring; for de har ikke tankemæssig gennemsigtighed og klarhed, og hvis du tænker på, hvad der er skrevet og sagt om dem af mennesker, der gerne vil forstå meningen med dem alle fuldt ud, så vil du vanskeligt kunne finde noget emne, der er behandlet mere ordrigt. Men med Pythias sprog forholder det sig ligesom med det, matematikerne kalder ‘en ret linje’, altså den korteste linjeføring af dem, der har samme endepunkter, for hendes tale rummer ingen sving eller omveje, intet tvetydigt eller dobbeltbundet, men sigter direkte mod sandheden; og udsat, som hendes tale jo er for at skulle stå sin prøve i forhold til folks tillid, har den alligevel indtil denne dag ikke givet nogen som helst anledning til, at man skulle underkende den, tværtimod har den fyldt helligdommen med offergaver og donationer fra barbarer og hellener og har prydet den med smukke

134. *Od.* 2,190 i Wilsters oversættelse, let tilpasset.

bygninger og udstyr skænket af amfiktyonerne.¹³⁵ I kan jo selv se, at der er kommet bygninger til, som ikke var der før, og at mange, som var faldet sammen og ødelagt, nu er blevet repareret. Og ligesom der ved siden af frodige træer vokser andre op, sådan trives og gror Pylaia¹³⁶ sammen med Delfi, og det er takket være velstanden her, Pylaia får sin skikkelse og form og smykkes af helligdomme og samlingssale og fontæner, som den ikke havde haft i de foregående tusind år. Beboerne i omegnen af Galaxion i Boiotien blev opmærksomme på gudens tilstedeværelse takket være en umådelig rigdom af mælk:

‘Thi fra alle får vældede,
- som fra kilder herligt vand, -
strømme af mælk; og de fyldte i hast deres kar;
heller ingen lædersæk eller amfor holdt fridag derhjemme,
alle bøtter af træ og alle kar blev fyldt.’¹³⁷

Men til os sender guden prægtigere, mægtigere og tydeligere tegn end disse, når han efter en slags tørkeperiode af forudgående isolation og fattigdom har skabt velstand, pragt og ære. Ganske vist roser jeg¹³⁸ mig selv i det omfang jeg ufortrødent og med held har fremmet denne udvikling sammen med Polykrates og Petraios,¹³⁹ og jeg roser ham, der har været leder af vores samfund og har udtænkt og forberedt det meste af, hvad der er foretaget, nemlig.....;¹⁴⁰ men det er ikke muligt, at en så stor og

135. Amfiktyoner; amfiktyoni: Et forbund af stater, der samler sig om og administrerer en helligdom. Et sådant forbund var Anthelaforbundet, der oprindeligt varetog Demeters helligdom i Anthela, nær Thermopylae, men senere også Apollons helligdom i Delfi. Amfiktyonerne mødtes to gange om året, skiftevis i Delfi og ved Thermopylae. Det nedenfor nævnte Pylaia betegner sandsynligvis det konkrete mødested, nemlig templet for Demeter Pylaia, ca. halvanden km. fra Thermopylae. Pylaia er desuden betegnelsen for amfiktyonernes halvårlige møde, også når det fandt sted i Delfi, se Flacelière (1962 og 1974) ad loc., Jones (1966) 64, Schröder (1990) ad loc. Babbitt's lokalisering til af Pylaia til Delfis nære omegn er en tidligere meget udbredt, men nu med god grund opgivet antagelse (1939/1936) ad loc. På ingen af de foreslåede steder er der fundet arkæologiske rester.

136. Om Pylaia, se note 135.

137. Versene, der på græsk har dorisk farvede former, betragtes af nogle som et Pindarfragment. Snell/Maehler 104 b.

138. Om identifikationen af dette "jeg", se indledningen s. 14.

139. Se note 28.

140. En lakune svarende til 25 bogstaver har sandsynligvis indeholdt navnet på den nævnte leder, se indledningen s. 12 f.

omfattende forandring kan forgå på kort tid blot ved menneskelig omhu, uden at en gud er til stede her og tilfører oraklet guddommelig inspiration.

30 (409c-409d). Men ligesom der i gamle dage var nogle, der kritiserede orakelsvarenes tvetydighed og dunkelhed, er der i vore dage nogle, der retter et urimeligt angreb mod dem for at være alt for enkle. Men den indstilling er helt igennem barnagtig og dum: For med børn er det jo sådan, at de finder større glæde og tilfredsstillelse ved at se på regnbuer, haloer og kometer end ved at se på måne og sol. Disse mennesker savner gåder, allegorier og metaforer, som imidlertid blot er spådomskunstens refleks, der møder menneskelig forestillingsevne, og hvis de så ikke kan finde en tilfredsstillende forklaring på ændringen, vender de guden ryggen og retter bebrejdelser mod ham, men bebrejder hverken os eller sig selv for at være ude af stand til med tankens kraft at finde frem til gudens hensigt.

Bibliografi

Andersen, L. 1987. *Studies in Oracular Verses. Concordance to Delphic Responses in Hexameter*. København.

Andersen, L. 2023 "Græske orakeltekster på heksameter", *Aigis – Nordisk tidsskrift for klassiske studier*. Supplementum VII. Festskrift for Thomas Heine Nielsen: 1-19.

Babbitt, F.C. 1969 (First printed 1936). *Plutarch's Moralia Vol. V. With an English Translation*. London and Cambridge Massachsetts (Loeb Library).

Bolkestein, H. 1964. "Some Notes on Plutarch's *De Pythiae Oraculis*". *Mnemosyne*. Fourth Series, Vol. 17, Fasc. 4: 367-374.

Flacelière, R. 1951. "Le poète stoïcien Sarapion d'Athènes, ami de Plutarque", *Revue des Études Grecques* 64: 325-27.

Flacelière, R. 1962. *Plutarque. Dialogue sur les oracles de la Pythie*. Paris.

- Flacelière, R. 1974. *Plutarque Oevres morales. Tome VI. Dialogues pyhiques*. (ed. Budé) Paris.
- Fontenrose, J. 1978. *The Delphic Oracle. Its Responses and Operations with a Catalogue of Responses*. Berkeley. Los Angeles. London.
- Hastrup, T. og Hjortsø, L. 1979. *Herodots historie 1 – 2*. København.
- Jones, C.P. 1966. "Towards a Chronology of Plutarch's Works", *The Journal of Roman Studies* 56: 61-74.
- Jones, C.P. 1971. *Plutarch and Rome*. Oxford University Press.
- Kirk, G.S. and Raven, J.E. 1962. *The Presocratic Philosophers*. Cambridge.
- Lamberton, R. 2001. *Plutarch*. Yale University Press. New Haven and London.
- Lesky, A. 1963. *Geschichte der griechischen Literatur*. Bern und München.
- Parke, H.W. & Wormel, D.E.W. 1956, *The Delphic Oracle I – II*. Oxford.
- Parke, H.W. 1988 (ed. By B.C. McGing) *Sibyls and Sibylline Profecy in Classical Antiquity*. London and New York.
- Raven, J.E. se: Kirk, G.S.
- Roux, G. 1971. *Delphi. Orakel und Kultstätten*. München.
- Russell, D.A, 1972. *Plutarch*. London.
- Schröder, S. 1990. *Plutarchs Schrift De Pythiae oraculis*. Teubner, Stuttgart.
- Tortzen, C.G. 1997. "Om E i Delfi" i Wagner (1997) 117-45.
- Wagner, O. (red) 1997) *Delfi. Tekster og artikler om Apollons helligdom*. Odense Universitetsforlag.
- Wilster, C. 1979. *Homers Iliade oversat af Christian Wilster 1836*. København.
- Wilster, C. 1979. *Homers Odyssee oversat af Christian Wilster 1837*. København.